№ 202 ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ ՀՈԿՏԵՄԲԵՐԻ 5 1905 ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ ՀՈԿՏԵՄԲԵՐԻ 5 № 202

ԵՐԵՍՈՒՆԵՐԵՔԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՄՇԱԿ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

Տարեկան գինը 10 րուբլի. կէս տարվանը 6 րուբ. Առանձին համարները 5 կոպէկով.

Թիֆլիսում գրվում են խմբագրատան մէջ.

Մեր հասցէն. Тифлисъ, редакція «Мшакъ». Հաս. Tiflis, Rédaction «Mschak». Տելեֆոն № 253.

Խմբագրութիւնը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ (բացի կիրակի և տօն օրերից).

Յայտարարութիւնը ընդունվում է ամեն լեզուով.

Յայտարարութիւնների համար վճարում են իւրաքանչիւր տողատեղին 10 կոպէկ. Տելեֆոն № 253.

Իշխանուհի Մարթա Նազարովնա Արղութեան-Երկայնաբազուկը յայտնում է ազգականներին և ծանօթներին, որ սեպտեմբերի 28-ին Լօզան քաղաքում վախճանվեց իր դուստրը՝

ԱՆԱՍՏԱՍԻԱ ԲՈՐԻՍՕՎՆԱ ԱՆԱՆԵԱՆՑ

Թաղման օրվայ մասին առանձին կը յայտարարվի։ 1—1

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Վերջին տեղեկութիւններ.—ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Դպրոցական գոյքերի և կալուածների յանձնումը. Ընթերցողի օրագիրը. Զանազան լուրեր. Թատրոն և երաժշտութիւն. Ի միջի այլոց. Մեծ յաղթանակ. Նամակ Բաքուից. Նամակ Լոռու գաւառից. Նամակ Երևանից. Ներքին լուրեր.—ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Հայ կեանքէն.—ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ.—ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ. — ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ. Կարմիր հէքեաթներ.

ՎԵՐՋԻՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Խոշոր ընդհարումներ, մասսային կռուանքներ ներկայումս ոչ մի տեղ մեր երկրում գոյութիւն չունեն, բայց մասնաւոր ընդհարումների, հատ-հատ սպանութիւնների դէպքերի թիւը չափազանց շատ է վերջին շաբաթներում։

Եթէ մենք լուրջ կերպով չը վերաբերվենք մասնաւոր դէպքերի բազմանալուն, կարող ենք մի մեծ սխալ կատարած լինել մեր երկրի վերաբերութեամբ։ Մասնաւոր դէպքերի բազմանալը մի կողմից խաղաղ ժողովրդի մէջ առաջացնում է վրդովմունքի, անվստահութեան անհանգստութեան և երկիւղի տրամադրութիւն, միւս կողմից անպատիժ թողնելով յարձակվողին՝ դարձնում է նրան օրէցօր աւելի յանդուգն և սկսում է թելադրել փսասվողներին նորից պատրաստվել դիմադրութեան համար։

Արաքսի ափերից գանգատվում են, որ եղել են դէպքեր, երբ հայ գիւղացիներ դուրս են եկել իրանց գիւղերից և տուն չեն վերադարձել։ Գանձակի նահանգի զանազան տեղերից հաղորդում են, որ գիւղերի շրջանում ճանապարհները չափազանց վտանգաւոր են դարձել երթևեկութեան համար, որ այս կամ այն ազդեցիկ անձի կողմից լսվում են սպառնալիքներ լուրջ եղանակով։

Մասնաւոր դէպքերը եթէ լինէին իբրև բացառութիւններ, իբրև հազուադէպ պատահարներ—նրանք չէին դարձնի իրանց վրա մեր առանձին ուշադրութիւնը։ Բացառիկ դէպքերից ազատ չէ կեանքը նոյն իսկ այն տեղերում, ուր կարգ ու կանոնը աւելի լաւ վիճակի մէջ են քան մեր երկրում, բայց մենք ապրում ենք անհանգիստ օրերում և կեանքի մէջ տեղի ունեցող ընդհարումները շատ շուտով գունաւորվում են ազգային թշնամութեան թելադրութիւններով։

Կարդացէք Շուշու մօտ կատարված ինքն ըստ ինքեան փոքրիկ դէպքերը հրացանների վերաբերմամբ և տեսէք թէ ինչ ձևով են նրանք խմբագրվում և ինչ եղանակով են յօրինվում բանտարկութիւնները, որոնց յետոյ յաջորդում են սպառնական դիրքերը դէպի միմեանց։

Մենք պատրաստ ենք ընդունելու, որ թուրքական ամբոխը ամենևին չէ ցանկանում կռուել իր հարևանի հետ, բայց այդ ամբոխը շատ շուտով ընկնում է խռովարարների ազդեցութեան տակ, որոնք զարհուրելի հեքիաթներ են պատմում հայերի դիտաւորութիւնների մասին և դրդում են իրանց հայրենակիցներին կամ կրօնակիցներին դիմել ներգործական միջոցների և այդպիսով վրէժ լուծել հայերի գործած իսկական և երևակայական մեղքերի համար։

Հարցը այն բանում չէ, թէ հայերը արդեօք բոլորովին անպատրաստ են, թէ նրանք կարող են աջողութեամբ դիմադրել և նոյն իսկ խիստ կերպով պատժել յարձակվողներին։ Անկասկած հայերը որոշ շրջաններում ուժեղ են և անյաղթելի։ Բայց հայը չէ կարող մխիթարվել այդպիսի յաղթութիւնների հեռանկարով. ինքն ըստ ինքեան հարևանական մեր պայքարը և կռիւը շատ անմիտ և ամօթալի մի երևոյթ է և ամենևին մեզ չէ կարող սփոփել այն հանգամանքը, որ հայերը ոչ միայն մնացին առանց զոհի, այլ և զգալի կորուստներ պատճառեցին թուրքին։ Այդպիսի յաղթութիւն մեզ համար չէ կարող գրաւիչ լինել ոչ մի ժամանակ։ Մենք չենք ձգտում կռուի, մենք չենք ցանկանում թուրքի հետ թշնամի լինել, մենք չենք կամենում միմեանց փսասելով մշտական գժոխք ստեղծել մեր երկրում։ Մեզ հարկաւոր է խաղաղ, հաշտ կեանք, որ հնարաւորութիւն տայ ապրելու կանոնաւոր հասարակութեան կեանքով։

Մեր իրականութիւնը, թէև ունի այնպիսի դառն դասեր, ինչպէս վերջին ութ ամսվայ արհաւիրքներն էին տալիս մեզ, դարձեալ դեռ չէ մարել գժտութեան կրակը, խմորը դեռ գործում է և կարող է համապատասխան հետևանքներ ունենալ, եթէ եռանդուն միջոցներ ձեռք չառնվեն նոր բարդութիւնների դէմ։

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԴՊՐՈՑԱԿԱՆ ԳՈՅՔԵՐԻ ԵՒ ԿԱԼՈՒԱԾՆԵՐԻ ՅԱՆՁՆՈՒՄԸ

Մեր ընթերցողները գիտեն, որ կովկասեան բարձր վարչութեան կողմից առաջարկութիւն էր եղել ամենայն Հայոց Վեհափառ Կաթողիկոսին նշանակել մի լիազօր՝ պայմանաւորվելու համար կովկասեան ուսումնարանական շրջանի պ. հոգաբարձուի հետ հայոց եկեղեցական ծխական դպրոցների գոյքերի և կալուածների վերադարձման համար և մասնակցելու Փոխարքայի խորհրդի նիստերին այդ հարցի առիթով։ Այժմ մենք կարող ենք հաղորդել, որ Փոխարքայի օգնական սուլթան-Կրիմ-Գիրէյի նախագահութեամբ կայացել է Փոխարքայի խորհրդի մէջ մի որոշում, որով, հիմն ընդունելով այն իրողութիւնը, թէ առհասարակ հայոց նախկին եկեղեցական-ծխական դպրոցները չեն ունեցել սեփական և ինքնուրոյն գոյք և մանաւանդ անշարժ կալուածներ, այլ այդ գոյքերը և կալուածները պատկանում են այն եկեղեցիներին, որոնց նպաստներով պահվում են եղել դպրոցները, և այդ իրողութիւնը ապացուցված է դատաստանական վճիռներով—հնարաւոր է գտնում այժմ իսկ վերադարձնել դպրոցական համարված գոյքերը և կալուածները։ Այդ որոշման հիման վրա շրջանի պ. հոգաբարձու Զաւադսկին շրջաբերականով հրաման գրել է ժողովրդական դպրոցների վերատեսուչներին անյապաղ վերադարձնել և յանձնել ցուցակով հայոց հոգևոր իշխանութեան կողմից ցոյց տուած հոգաբարձութիւններին և կամ երեցփոխներին գոյքերը և շինութիւնները։

Թիֆլիսի հայոց առաջնորդի և Նահապետ եպիսկոպոսի այս մասին Վեհափառ Կաթողիկոսին արած զեկուցման ի պատասխանի, Նորին Վեհափառութիւնը հեռագրով հրամայել է ընդունել անյապաղ ցուցակով դպրոցական գոյքերը և շինութիւնները, առանց որ և է հարց բարձրացնելու պակասորդ և չը յանձնված գոյքերի և շինութիւնների մասին, որովհետև դրանց մասին յետոյ առանձին կարգադրութիւն պէտք է լինի։

Պէտք է սպասել, ուրեմն, որ մինչև 10 օրն առ առաւելը բոլոր գոյքերը և շինութիւնները կը յանձնվեն։

ԸՆԹԵՐՑՈՂԻ ՕՐԱԳԻՐԸ

XXXIII

Ես սիրում եմ անկախ, հարուածող հրապարակական խօսքը։ Դա մեր հասարակութեան համար հազուագիւտ մի դաստիարակիչ է, մանաւանդ վերջին տարիներս, երբ մտաւոր տափակութիւնը, ճահճային խոհեմութիւնը, գաղափարական անխտրականութիւնը դուրս են սողում ամեն անկիւններից՝ «արգոյ հասարակութեան» ծառայելու համար, երբ գրողը այլ ևս կոչումի մարդ չէ, այլ արհեստաւոր, երբ գրող դառնալու համար հարկաւոր է միայն բարի ցանկութիւն և ուրիշ ոչ մի բան։ Սիրում եմ, երբ թարմ ու ճկուն խօսքը ասպարէզ է գալիս համարձակ, ճակատը բաց, առանց զանազան «ի նկատի ունենալով»-ների, լոկ ճշմարտութեան համար, պարզ ու շիտակ ձևակերպումներով, առարկային իր իսկական անունը տալով։

Ուստի ես մի առանձին ուշադրութեամբ կարդացի նորածին «Возрожденіе» լրագրի առաջին համարում այն յօդուածը, որ դատապարտում է Թիֆլիսի նախկին քաղաքագլուխ պ. Վ. Վերմիշեանին։

Համարձակ, շատ համարձակ մի յօդուած է։ Այդպիսի մի բան գրելու համար անպատճառ պէտք է քաջութիւն ունենալ։

Սակայն այդ ինչ տեսակ քաջութիւն է։ Մենք չենք կարող ասել թէ նորածին թերթի աշխատակիցը քաջ է, որովհետև հրապարակով դուրս է եկել աշխարհի հզօրներից մէկի դէմ։ Մենք չենք կարող ասել թէ դա այն քաջութիւնն է, որ հերոսացնում է գրչի զինուորին, հրապարակ հանելով նրան մի այնպիսի անձնաւորութեան դէմ, որի մասին խօսելը առհասարակ դժուար է զանազան անկախ և ոչ-անկախ պատճառներով։

Պ. Վերմիշեանը, ինչպէս յայտնի է ամեն մէկին, երբէք այդպիսի անձ չէ եղել, երբէք որ և է «վտանգ» չէ ներկայացրել։ Ընդհակառակը, մի հրաժարված քաղաքագլուխ, որ պաշտօնի մէջ եղած ժամանակն էլ ոչ մի շնորհ չէ վայելել աշխարհի հզօրների մօտ, որին, այսպէս ասած, միայն մի կերպ տանում էին, համբերում էին։

Բայց հէնց այն պատճառով, որ պ. Վերմիշեանը այսօր բողոճաւոր պէս է հեռացել իր պաշտօնից, մեծ քաջութիւն էր հարկաւոր նրա մասին գրել այն, ինչ գրել է նորածին ռուսերէն թերթը։

Դա մի սոսկալի դատապարտութիւն է։ Յօդուածը առանց այլ և այլութեան ասում է թէ օգոստոսի 29-ին Թիֆլիսի քաղաքային տան մէջ թափված անմեղ արիւնը պ. Վերմիշեանի գլխին է ընկնում։ Պատճառը նա է։ Եթէ նա կամենար, սոսկալի աղէտը տեղի չէր ունենայ, եթէ նա կամենար, հարիւրաւոր քաղաքացիների արիւնոտ դիակները չէին թափվի Դումայի սենեակներում, քաղաքի փողոցներում։

Այսքան զարհուրելի է այն մեղադրանքը, որ հրապարակով բարդվում է Թիֆլիսի նախկին քաղաքագլխի վրա։ Դա մահվան դատավճիռ է մի հասարակական գործչի համար։ Դա նշանակում է պարտաճանաչ, ազնիւ քաղաքացիների շարքից դուրս գցել մէկին, բեւեռել նրան անարգ սիւնին, խաչ դնել նրա գոյութեան վրա։

Սարսափենք, ընթերցող, այս սոսկալի պատժից։ Եւ նախ որոշենք մեր դիրքը։ Մենք ընթերցողներ ենք, հասարակութեան անդամներ։ Երկար տարիներ մենք դաւանել ենք այն սկզբունքը թէ անկախ, անողոք, անկողմնապահ հասարակական կարծիքը փրկութիւն է, թէ հասարակական դատաստանը միշտ պիտի գործէ, միշտ պիտի պատժէ ու վարձատրէ, հակառակ դէպքում՝ մենք երբէք չենք լինի մի կուլտուրական, գիտակից, առաջացող համայնք։ Գիտենք նաև, որ մամուլը հասարակական մըտքի արտայայտութիւնն է, հասարակական կարծիք է կազմում և ղեկավարում։

Եւ երբ այսպէս է մեր մշտական դաւանանքը, ինչո՞ւ պիտի սարսափենք, երբ հասարակական գործիչներից մէկը հրապարակ է բաշխվում և դատապարտվում է անխնայ։ Չէ՞ որ մենք ուրիշ կերպ չէինք էլ ցանկայ որ լինի։

Բայց մենք, հասարակութեան անդամներս, կոյրեր չենք, մենք, ընթերցողներս, գիտակցութիւնից, դատելու, վերլուծելու կարողութիւնից զուրկ չենք։ Մամուլի համար կատարեալ դժբախտութիւն կը լինէր, եթէ մենք, ընթերցողներս, կոյր ու անգիտակից լինէինք։ Կայ աւելին.—մենք ենք դատաւորները, մենք պիտի վճռենք թէ որքան ճիշտ են մեր առաջև դրած մեղադրանքները։

Դատենք, ուրեմն։ Դատենք, չը մոռանալով հին ահաւոր ճշմարտութիւնը, որ ասում է. «Լաւ է հարիւր մեղաւորներ արդարացնել, քան մի արդար մեղադրել»։

Նորածին ռուս թերթը այսպէս է ձևակերպում իր մեղադրանքը։ Գիտենք թէ օգոստոսի 29-ի երեկոյեան հասարակութիւնը գնացել էր Դումա ինքնապաշտպանութեան համար։ Իւրաքանչիւր մարդ պարտաւոր է չը թոյլ տալ, որ մէկը ինքնապաշտպանութիւն գործէ։ Օրէնքն անգամ այսպիսի պարտաւորութիւն է դնում ամեն մէկի վրա։ Պ. Վերմիշեանի պարտքն էր չը թոյլ տալ, որ Դումայում հաւաքված հասարակութիւնը ինքնապաշտպանութիւն գործէ։

Շատ գեղեցիկ։ Տեսնենք այժմ թէ ինչ միջոցներ կային պ. Վերմիշեանի ձեռքում իր այդ պարտքը կատարելու համար։

Լրագիրն ասում է թէ նա պիտի գնար և յայտնէր հաւաքված բազմութեան, թէ ինչ վտանգ է սպառնում նրան։ Բայց նախ և առաջ —գիտէ՞ր պ. Վերմիշեանը թէ ինչ վտանգ էր սպառնում։ Գեներալ-նահանգապետը տելեֆոնով առաջարկում է նրան հեռացնել հասարակութիւնը Դումայի դահլիճից, նա պատասխանում է թէ ինքը չէ կարող, միջոց չունի այդպիսի մի բան անելու։ Եւ գեներալ նահանգապետը ասում է թէ պատասխանատուութիւնը նրա, այսինքն քաղաքագլխի վրա պիտի ընկնի։ Այսպէս էլ վերջանում է այդ պաշտօնական խօսակցութիւնը։

Արդ. ճի՞շտ է ասել պ. Վերմիշեանը թէ ինքը չէ կարող, միջոց չունի։ Ժողովից առաջ նրա մօտ գնացել են մի քանի մարդիկ խընդրելու դահլիճի բանալիները։ Նա յայտնել է նրանց թէ քաղաքային տան դռները բաց են ամենքի համար, թէ բանալիները պահվում են շվէյցարի մօտ։ Մի և նոյն ժամանակ նա խնդրել է իրան դիմողներին յետաձգել ժողովը, խոստացել է միւս օրը միջնորդել ուր որ հարկն է, որ թոյլատրվի ժողով կազմել հասարակական հարցեր քննելու համար։ Այդ խնդիրը անկատար են թողել։

Բայց դուք կասէք թէ պ. Վերմիշեանը կարող էր գեներալ-նահանգապետի հետ ունեցած խօսակցութիւնից յետոյ գնալ իր տանից Դումայի դահլիճը և այնտեղ խնդրել հասարակութեան հեռանալ։ Սա բանաւոր պատճառաբանութիւն կը լինէր։ Բայց տեսէք, ինքը, «Возрожденіе» լրագիրը ասում է թէ պ. Վերմիշեանը դրանից մի քանի օր առաջ համանման մի փորձ արել էր նոյն դահլիճում, բայց նրան ոչ միայն չէին լսել, այլ և բուռն դժգոհութիւն, բողոք էին յայտնել նրա դէմ, նոյն իսկ սուլել էին, զանազան վիրաւորական բացականչութիւններ արձակելով։ Արդ, կա՞յ որ և է հաւանականութիւն թէ այս ողբալի երեկոյին չէր կրկնվի մի և նոյնը։ Եթէ լինէր էլ այդպիսի մի հաւանականութիւն, անկասկած պ. Վերմիշեանին դա յայտնի չէր։ Եթէ լինէր այսպիսի մի հաւանականութիւն, ինքը, նորածին ռուս լրագիրը, չէր զլանայ բերել նրան իբր մի ջախջախիչ փաստ պ. Վերմիշեանի

դէմ։ Բայց լրագիրը չէ բերում այդպիսի փաստ։ Խոստովանելով որ պ. Վերմիշեանին նախընթաց ժողովում նոյն իսկ շուացրել են, լրագիրը ասում է թէ, այնու ամենայնիւ, պ. Վերմիշեանը մեղաւոր է։

Այստեղ արդէն մեղադրանքը կորցնում է իր պարզ ու որոշ կերպարանքը և դառնում է մի ինչ-որ թոթովանք, այստեղ արդէն մեղադրող կողմը, ինչպէս ասում են, կորցնում է իր գլուխը։

Շարունակենք։ Մեղադրանքը ամբողջովին հիմնված է այն բանի վրա, որ պ. Վերմիշեանը չէ նախազգուշացրել։ Մեզ ասում են. եթէ վաղօրօք նախազգուշացնող լինէր, ժողովականները կը հեռանային և սոսկալի դժբախտութիւնը տեղի չէր ունենայ։ Սա աւելի քան անհիմն մի ենթադրութիւն է։ Եթէ բանը մնում է նախազգուշացման, հօ պաշտօնապէս յայտարարված է և չէ հերքված, որ ոստիկանութիւնը մի քանի անգամ առաջարկել է ժողովականներին հեռանալ, նախազգուշացնելով թէ հակառակ դէպքում ույժ պիտի գործադրվի։

Եւ մենք շատ լաւ հասկանում ենք թէ ինչու այդ նախազգուշացումները ոչինչ ազդեցութիւն չեն արել։ «Возрожденіе»ն մեղադրող է հանդիսացել, բայց ծանօթ չէ րոպէի հոգեբանութեան հետ։ Կան րոպէներ—և մենք շատ անգամ ենք տեսել այդպիսի րոպէներ—, երբ հասարակութիւնը ամեն ինչ մոռանում է գաղափարի համար. դրանք ցասման, եռման րոպէներ են, երբ աչքի առջև կանգնած վտանգը արհամարհվում է։ Յիշեցէք յունվարի 9 ը Պետերբուրգում։ Եւ նորածին լրագիրը այնքան միամիտ է, որ կարծում է թէ այդպիսի րոպէներում վճռական դեր կատարել կարող են անհատները, այն էլ այն անհատները, որոնք հաւաքված բազմութեան կողմից չեն ճանաչվում շարժման հոգի, առաջաւոր մարտնչող, այլ ընդհակառակը, համարում են նրանց խորթ, գուցէ և թշնամի։

Անհատի ամենակարող ույժի վրա դաժան այս յոյսը բոլորովին թուլացնում է, բոլորովին վարկաբեկ է անում մեղադրանքը։ Մի քանի օր առաջ հրատարակվեց գեներալ Շիրինկինի շրջաբերականը, ուր Կովկասի ոստիկանութեան պետը յանձնարարում է իր ստորադրեալներին ձեռք վերցնել հին, սիրած միջոցից, այն է ժողովրդական այս կամ այն շարժման պատճառ համարել այս կամ այն անհատին, ագիտատորին։ Անհատի նշանակութիւնը ներկայ սօցիալական բնաշրջումների մէջ աւելի քան լաւ է հասկացված։ Ինչու ենք ուրեմն միամիտ ձևանում։ Երէկ ես կարդում էի Մոսկվայի նոր խառնակութիւններից մի այսպիսի պատկեր։ Կանգնած է ահագին մի բազմութիւն։ Նրա վրա սրարշաւ գնում է մի ամբողջ հեծելագունդ։ Իշխանութիւնը պահանջում է որ հեռանան, բայց բազմութիւնը ամենադրական կերպով մերժում է այդ պահանջը։ Եւ սկսվում է հրաձգութիւն. ընկնում են զոհեր։ Ի՞նչ է դուրս գալիս։ Ա՞յն միթէ, որ եթէ այդ ժամանակ մէկը, հէնց դիցուք Մոսկվայի քաղաքագլուխ Գոլիցինը, գար և ասէր «պարոններ, զգոյշ, ձեզ հրացանի պիտի բռնեն», բազմութիւնը իսկոյն կը հեռանա՞ր։

Այդպիսի հայեացքներով դուք, պարոններ, թոյլ տուէք ասել, կարող էք վիրաւորել հասարակական տրամադրութիւնը։ Գոնէ ապացուցանէիք թէ պ. Վերմիշեանը հաստատ իմացել է թէ Պօլտաւեան գնդի կոզակները պիտի մտցվեն Դումայի դահլիճը, գոնէ ապացուցանէիք թէ նա չէր կարող կարծել, որ սովորական ոստիկանական միջոցներ կը գործադրեն հասարակութեան դէմ...

Եւ արդեօք այսպիսի մեղադրանքով մենք առհասարակ ծառայած կը լինե՞նք ճշմարտութեան։ Ես, իբրև ընթերցող, փակում եմ աչքերս, որպէս զի չը տեսնեմ մեր հասարակական ամօթանքը։ Փոխանակ իսկական պատճառները, իսկական մեղաւորներին տեսնելու, մենք սփոփում ենք մեզ մահվան դատավճիռ կարդալով մի անհատի վրա, որ առնուազը նոյնպէս մի զոհ է տիրող կարգերի։ Սա մի տեսակ աչք կապել է, որի դէմ կարելի է միայն բողոքել ամբողջ սրտով և հոգով...

Գ. Վերմիշեանի անձնական համոզմունքների հետ մենք կարող ենք համաձայն չը լինել, կարող ենք նրա հակառակորդը լինել, կարող ենք չուզենալ, որ նա որ և է հասարակական պաշտօն կատարէ, բայց երբ մեր առջև դրվում է կախաղան բարձրացնելու հարցը, մենք չը պիտի մոռանանք, որ նա մի մարդ է, չը պիտի մոռանանք, որ մարդը մի սուրբ հասկացողութիւն պիտի լինի ամենքի համար և նրա վերաբերմամբ մեզանից պահանջվում է արդարադատութիւն։

Այդ արդարադատութեան տարրական հասկացողութիւնը մեզ թելադրում է թէ պ. պ. վերածննդականները հաստատ ու համոզիչ փաստեր չունեն։ Բերէք այդ փաստերը, և այն ժամանակ մենք էլ, ընթերցողներս, կասենք թէ կատարեցինք արդարադատութեան պահանջները և այժմ կարող ենք հանգիստ խղճով խաչ դնել մեզանից մէկի քաղաքացիական գոյութեան վրա...

Առհասարակ, նորածին թերթը իր առաջին համարում մտածութեան մի շատ ձախորդ եղանակի զոհ է դարձել։ Թիֆլիսի ձայնաւորները, ինչպէս յայտնի է, հրաժարական տուին իբրև բողոք օգոստոսի 29-ի արիւնհեղութեան դէմ։ Մենք միշտ հեռու ենք եղել այդ ձայնաւորներին առհասարակ շատ առաքինութիւններ վերագրելուց և դեռ այս տարի, փետրվարին, շատ պարզ կերպով պատկերացրինք թէ ինչ տեսակ հասարակական գործիչներ են դրանք։ Բայց այս հրաժարականը չէ կարելի չը համարել յայտնի չափով առաքինութիւն, իբրև քաղաքացիական պարտաճանաչութեան նշան։ Զեմստվօի և քաղաքային գործիչների համագումարը Մոսկվայում այդպէս էլ հասկացաւ այդ հրաժարականը և նրա առիթով իր համակրանքը յայտնեց հրաժարվածներին։ Իսկ մեր նորածին թերթը ոչ միայն որ և է համակրանք չէ յայտնում, այլ և ասում է թէ ձայնաւորներն զգացին, որ իրանք մեղաւոր են, որ արիւնահեղութեան պատճառները իրանք են եղել՝ ու հեռացան։ Մնում էր վեր քաշել ուսերը և ասել. «Բայց, պարոններ, դուք հասկանո՞ւմ էք իրողութիւնները»։

Մի վերջին հանգամանք էլ այն մեղադրական իմաստութիւնից, որ ցոյց է տուել նորածին թերթը իր առաջին համարում։ Խօսելով հայ-թուրքական անմիտ ընդհարումների մասին, նա ասում է թէ մեղաւորը մամուլն է։ Ոչ մի ինքնուրոյնութիւն, նոյն իսկ նորութիւն չը կայ այս մտքի մէջ, ինչպէս գիտէք։ Հարիւր ու հազար անգամ վրաց մամուլը ծամել ծամծմել է այս թշուառ միտքը։ «Возрожденіе» թերթի խմբագրութիւնը գոնէ մի քայլ առաջ պիտի գնացած լինէր, գոնէ փաստեր պիտի տար, յականէ յանուանէ պիտի յիշէր անուններ, պիտի քաղուածքներ բերէր։ Բայց ի՞նչ հարկաւոր է նեղութիւն տալ իրան, նրստել ու քրքրել, գտնել, թէև քրքրելու նիւթը մի 5—6 ամսվայ լրագրութիւն լինէր։

Եւ դուրս է գալիս, որ անհիմն ու անապացոյց մեղադրանքների իդէօլօգները այստեղ էլ միանգամայն հաւատարիմ են մնացել իրանց...

Լ.

ԶԱՆԳԵԶՈՒՐԻ ԱՂԷՏԻՑ

IV

Սեպտեմբերի 28-ին

Աւերած և թալանած Մինքէնդին ամենամօտ հայաբնակ գիւղերն են՝ Խողնավար և Խնածախ, որոնք Մինքէնդից յետոյ ենթարկվեցին պաշարման։ Պաշարումը սկզբում շատ թեթև էր, այնպէս որ տեղացի երիտասարդների յամառ դիմադրութեան շնորհիւ ցրվեցին թուրքերը։ Հասաւ սեպտեմբերի 18. այդ երկու գիւղին մօտ թուրքաբնակ Բայընդուրի, Հաջիսամլուի (մի քանի գիւղեր են) և Մաղավուզի թուրքերը, ձիաւորված և զինված, եկան պաշարեցին Խնածախ և Խողնավար գիւղերը։ Թուրքերին աջողվեց Խողնավարում վառել մի քանի յայտնի տներ։ Հրդեհել էին մարագներ և խոտի դէզեր։

Պաշարման լուրը իսկոյն տարածվեց շրջակայ գիւղերում և ամեն կողմից երիտասարդ ույժեր օգնութեան հասան։ Հայերը մի գրոհով ցրեցին թուրքերին և հրդեհը մարեցին։ Նոյն այդ ժամին խաղաղութեան միջնորդ հանդէս եկաւ գաւառապետի օգնական պ. Միզէնկամֆ, որը անցաւ գիշերեց Խողնավարում, իսկ առաւօտեան անցաւ Գորիս, Խողնավարում 15 կոզակներ թողնելով։

Երկրորդ օրը Հաջիսամլուի կողմից 2000-ի չափ ձիաւոր զինված թուրքեր եկան ծածանվող դրօշակը առաջը պարզած։ Բայընդուրի, Հալաբի և Ջաղազուրի թուրքերը իրանց մօտեցող օգնութիւնը տեսնելով, լիայոյս էին, որ այդ երկու գիւղերից ոչ մի հայ չէ կարող ազատվել և սկսեցին յանդուգն յարձակում գործել պաշտպանվող հայերի վրա։ Պաշարված ու լացող հայ մանուկներին և կանանց, անզէն գիւղացիներին իսկոյն օգնութեան հասաւ Մխիթարը մի խմբով, որի թիւը տասներկուսի է հասնում։ Հայ երիտասարդները իրանց նոր ույժ աւելացած տեսնելով, խումբը և հայ կամաւորները դիրքերից դէպի թուրքեր կրակ բացին և շուտով ամբողջ սար ու ձոր բռնել էին փախչող և միայն փախչող թուրքերը։ Երբ հեռուից եկածները փախան, բայընդուրցիք, հալաբցիք ևս սկսեցին թողնել իրանց գիւղերը և փախչել։ Փախչողներին հալածում էր Մխիթարը իր խմբով և հայ երիտասարդները, մինքէնդցիք, եսիրութիւնից (գերութիւն) ազատված հարարցիք և ղալադղլաղցիք։

Երրորդ օրը շարքերը կրկնապատկվեցին և եռապատկվեցին նորանոր ույժերով։ Փառք ու պարծանք մեր ազնիւ կռուողներին։ Փախչում էին մի քանի գիւղերից փախած և միացած թուրքեր, ասելով, եարաբ մենք ինչ յիմարութիւն արինք, որ պաշարեցինք հայերին։

Նոյն երրորդ օրը Մալիբայի կողմից յարձակվեցին թուրքերը յայտնի աւազակ Աղա-Մահմէդի հետ միասին. այդ աւազակն ամուր դիրք բռնած՝ մօսինի հրացանով կրակել սկսեց դէպի հայերը, սակայն նա ևս իր շրջապատողների հետ փախուստի դիմեց մի քանի հարուածից յետոյ։ Հայերը անցան Ջաղազուր և Մալիբայ գիւղերը։ Կռուի ընթացքում թուրքերի կողմից կային չորս մօսինաւոր, որոնք քանի կռւում, այնքան աւելի թուլանում և սակաւ էին պարպում, երևի փամփուշտի պակասութեան շնորհիւ։ Ամբողջ երեք օրվայ կռւում հայերից սպանվեց մի քաջ խողնավարցի և վիրաւորվեց մի երիտասարդ. իսկ թուրքերից սպանվեցին շատերը. վիրաւորների թիւը անյայտ է։

Չորրորդ օրը գաւառապետ պ. Աւալեանին մի խումբ կազակով գնաց պատելու աւերած վայրերը։

Երեքօրեայ կռիւը մեծ նշանակութիւն ունեցաւ տեղական հայերիս համար և տեղական թուրքերի համար մի գեղեցիկ դաս եղաւ, որ մենք էլ անմասն չենք մուսուլմաններին շնորհված քաջութիւնից։ Մխիթարը իր խմբով մի պարիսպ էր հանդիսանում տեղական կռուողների համար։ Լուր ունենք, որ մինչև այժմ անյայտ Իդրիս-բէգը 500 ձիաւորներով վտանգ է սպառնում Զանգեզուրի Խնձորեսկ և Գորիս գիւղերին։ Մինչև երկու կամ երեք օր սպասում ենք նահանգապետ Տակայշվիլիի գալստեան, որին կը դիմաւորէ մեր ժողովուրդը խաղաղութիւն տարածելու յուսով։

Սազանդարի.

ԹԱՏՐՈՆ ԵՒ ԵՐԱԺՇՏՈՒԹԻՒՆ

Հայկական բեմը սկսեց գործել հոկտեմբերի 3-ից։

Առաջին ներկայացման համար վերցված էր ինքնուրոյն պիէս, Վ. Փափազեանի «Ժայռը»։

Այդ պիէսի մասին մենք արդէն խօսել ենք, երբ նա ներկայ գարնան դրվեց բեմի վրա։ Պիէսի մէջ կան բարեփոխութիւններ, բայց ձգձգված տեղեր մնացել են մի քանի տեսարաններում և թուլացնում են պիէսի տպաւորութիւնը։

«Ժայռ»-ի մէջ չը կան հնուտ բեմական հանգոյցներ, բայց նրա մէջ պարունակված կենսական գծերը դարձնում են նրան հետաքրքրական մեր ժողովրդի համար։

Գլխաւոր հերոսուհու, օրիորդ Թերեզայի դերը կատարում էր տիկին Մայսուրեան։ Դե-

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԿԱՐՄԻՐ ՀԵՔԻԱԹՆԵՐ

Ո՜հ, այդ արշալոյսները... արեան ծովերի արգանդում վառվող բոցերն են նրանք. ծովը եռում է, ծովը փրփրում, իսկ արշալոյսը չը կայ, ու չը կա՜յ... գէթ մի մրրիկ նրանց փոխարէն, մի խոլ մրրիկ, աւերիչ ու ահաւոր. թող սև հողմերի հետ ամպերը որոտան ու տարվեն ճիւաղների պէս սոսկում մաղելով երկրի վրայ, հիմն ի վեր տապալվի այս նզովված աշխարհը, թող կեանքը խեղդվի իր գարշանքի ծովում և նրա հետ մէկ տեղ խժերի այս ծնունդը՝ որի անունն է մարդկային սերունդ։ Եւ թո՛ղ տարվի տիեզերքի անհունութեան մէջ այս արիւնի ու ցեխի շունչը, սառն, մահաշունչ ու մռայլ ինչպէս գերեզման, ուր թաղված են այնքան ոճիրներ, այնքան գարշելի ոսկորներ։

Նա սքանչելի էր այդ վայրկեանին. երազների այդ գունատ տղան, իր բոց աչքերով, ուր վառվում էր փոթորկված հոգու կրակը, իր եթերային դէմքով, ուր փայլում էր տանջանքի գիտակցութիւնը, իր լայն ճակատով, որի տակ մտքերը եռում էին անվերջ ժխորով։ Դեռ երբէք ցաւն այդքան գեղեցիկ և դայւայթն այդքան վեհ չէր եղել։ Այդ փոքրիկ, նուրբ կրծքի տակ յոյզեր կային, որոնցով կարելի էր տիեզերքը հրդեհել։

Ես յափշտակված լսում էի նրան և ապրում էի նրա հոգին, նրա տառապանքը. և երբ վերջացրեց, ուժասպառ ու յոգնած յետ ընկաւ բազկաթոռի թիկունքին, մօտեցայ, բռնեցի գլուխը երկու ձեռքիս մէջ, պինդ-պինդ սղմեցի կրծքիս և համբուրեցի ճակատը։

Նա հեկեկում էր երեխայի պէս։

Ես աշխատում էի նրան հանգստացնել.

—Լսի՛ր իմ երազող, իմ խեղճ բարեկամ. հակայ երևակայութիւնդ մի անթափանցիկ սև քօղով պատում է աշխարհի բոլոր երերը, լինեն նրանք փայլուն թէ դժգոյն, գեղեցիկ թէ հրէշաւոր։ Հաւատա՛ ընկեր, տանջանքը մի միայն մարդու հնարածը չէ իր նմանի համար. բնութեան մէջ իսկ անհուն ու լուռ մի ցաւ իր անխախտելի սկզբունքն ունի։ Նա անխուսափելի, նուիրական երկունքն է, որով միայն հնարաւոր են բոլոր վեհ ու ազնիւ ծնունդները։ Ինչու նզովել խեղճ մայրերին, որոնք մեզ թոյլ են ծնել. նրանց երկունքը տիեզերական երկունքի մի մասն է միայն։

—Մա՛րդը, մա՛րդը, մրմնջում էր նա աչքերը մի կէտի յառած, գազաններից ամենավատը, որի գանգը ոճիրների շտեմարան է. ես տեսել եմ նրան այնպէս, ինչպէս որ կայ իսկապէս, առանց դիմակի, առանց ժպտի։ Ես քանդել եմ նրա լեզուի տակ թաղնված յաւիտենական լռութիւնը, որ մի անդունդ է ճիւաղներով լի. գուցէ գազանների հետ ապրելու համար կարելի լինի ապրել անգամ թոյլ և անզօր, բայց մարդու հետ ապրելու համար պէտք է ուժեղ ծնվել, ճիրաններով ու ժանիքներով։

Այսպիսի վէճեր մենք յաճախ էինք ունենում, որոնք տևում էին մինչև ուշ գիշեր։ Նա դուրս էր գնում թողնելով, որ ես ապրեմ նրա խռհերը, նրա անօրինակ խռհերը, որոնք ես յաճախ անուանում էի զառանցանք, և որոնք սակայն չէին դադարում երկար ժամանակ աղմկել իմ հոգին։

Եւ այժմ՝ երբ նա այնպէս յանկարծակի յայտնվեց, դիւահար բրբիջով աղմկեց իմ էութիւնը ու դուրս փախաւ, յիշում եմ վերստին բոլոր անցեալը, նրա ցաւի և յոյզի բոլոր տեսարանները, նրա այն զարմանալի անէծքն իր մօրն ուղղած, նրա «հոգու մէջ մեռնող զայրոյթը» յիշում եմ և ուղեղս ցաւում է պատկերների շփոթից։

Տէր Աստուած, միթէ նա իրաւունք ունէր, այդ երազող տղան։

Զգում եմ, որ մթնոլորտը թունաւորված է ինչպէս կարապների լիճը, աշխարհը դառնում է մահվան հովիտ, և իմ շուրջը ամենքն ու ամեն ինչ, անգամ տների պատերը, քարերը կարծես զառանցում են խելայեղօրէն. մի անյայտ վհատութիւն և լռութիւն պաշարում են իմ հոգին։

«Միթէ նա իրաւունք ունէր», վերստին մրմնջում են իմ շրթունքները, միթէ մարդկային ցեղը իրօք խժերի մի սերունդ է, որ իր հոգու մի ծածուկ խորշում միշտ պահած ունի մահացու թոյնը. միթէ նա միակն է բոլոր գազաններից, որ իր նման միսը լափել գիտէ»։

Նա գնա՜ց..., և դուրսը դժոխք է։ Գնդակները օձի պէս ֆշշացնելով անցնում են փողոցներով և հրացանների ամեն մի որոտի հետ ես զգում եմ ինչպէս մէկը երկաթէ մուրճով հարված է իջեցնում գանգիս վրա, զգում եմ ինչպէս տանջված գլուխս ամեն մի հարուածից յետոյ պարանոցիս հետ ցիցի պէս թաղվում է ուսերիս մէջ, գաղափարներս շփոթվում են, միտքս, ինչպէս մի կոյր արծիւ անհունի սոսկումից խելագար տարվում է պատկերների անհուն քաօսի մէջ անկայուն ու անհանգիստ երկնքի ու երկրի մէջ, որոնցից մէկը կորցրել է և միւսին հասնել չէ կարողանում։

Ես մեռնում եմ մաս-մաս և ինձ հետ խորտակվում ու մեռնում է մի ահագին, մի վսեմ բան, որի վրա հաստատված էր աշխարհը, որի վրա յենված էր այն բոլորը, ինչի համար արժէր, որ աշխարհը կանգուն մնար—Հաւա՛տը... Հաւատը դէպի մարդու գերազանցութիւնը, դէպի նրա հոգում պլպլացող երկնային կանթեղը...

Հո՜, գազա՛նը, գազա՛նը, և զարթնեց նա...

Եւ ես տեսնում եմ անծայր անապատը, խաւար ու անծայր, ուր ոչ ոք չը կայ նրանից բացի, այն գազանից։ Լոկ թունաւոր քամիներն են փչում նրա ճակատին, ուր նզովքն ու սարսափը թառած՝ նայում են հեռուն, իրանց վագրի աչքերով։

ցասանուհին ճիշտ էր ըմբռնել տիպը և ուսումնասիրել էր նրա հոգեբանութիւնը։ Մանաւանդ աջող էր նա երկրորդ գործողութեան մէջ, որտեղ նա պէտք է ներկայացնէր այն փոփոխութիւնը, որ կատարվում է նրա մատաղ հոգու մէջ, երբ նա սկսում է վերլուծել իր շրջապատողների կեանքը և հասկանալ այն գծերը, որի գոյութիւնը առաջ նա երբէք չէր իմացել։ Անմեղութիւն, անկեղծութիւն, սրտի անմիջական թելադրութիւն—ահա այն գծերը, որոնցով հանդէս է գալիս Թերեզայի մատաղ հոգին հակատագրական գաղտնիքների բացումից առաջ։ Մայսուրեան այդ գործողութեան մէջ մեծ աջողութիւն ունեցաւ և արժանացաւ բուռն ծափահարութիւնների։ Չորրորդ գործողութեան մէջ փոքր ինչ փչացնում էր դերին լալկան արտասանութիւնը, որ յոգնեցնում է լսողի ջղերը։

Թերեզայի հօր դերը կատարում էր Յարութիւնեան։ Նա ամբողջացրել, ուսումնասիրել է տիպը, ուսումնասիրել է նրա մանրամասնութիւնները և կարողանում է կենտրոնել իր վրա ուշադրութիւն։ Սակայն տարօրինակ է նրա գործածած լեզուաբարբառը, որի մէջ խառն են Թիֆլիսի, Երևանի և նոյն իսկ Ղարաբաղի ոճեր ու բառեր։ Ով է այստեղ մեղաւոր—հեղինակը թէ դերասանը—մենք չը գիտենք։

Երիտասարդ Ալէքսանդրի դերում հանդէս եկաւ Զարիֆեան։ Նա վատ չէր կատարում և երևում էր, որ ուսումնասիրել էր իր դերը, բայց նրա ներկայացրած տիպը ցամաք էր, չոր, բաւականաչափ կենդանի չէր։ Նրա Ալէքսանդրը չէ մտատանջվում, չէ կսկծում, չէ մորմոքվում, այլ միշտ ապէս բարկանում է, բողոքում է, Ֆիլիպպիկներ է արտասանում։ Այդ պատճառով վերջ ի վերջոյ նա կարծես աւելի դեկլամատոր է կեանքի մէջ, քան բուն գործող։ Ճիշտ է, Ալէքսանդրը ցանկանում է անընկճելի մի ոյժ լինել, հերոսական տրամադրութեան մէջ լինել, բայց դա չէ խանգարում մտցնել և աւելի նուրբ կենդանի գծեր։ Զարիֆեանի շարժումները թէև ազատ են, բայց միատեսակ և մեծ մասը ուղիղ գծերով։ Մենք նայում ենք Զարիֆեանի վրա իբրև լաւ դերասանական մի ոյժի վրա, ուստի և ցանկալի ենք համարում տեսնել նրան ազատ խօսքի թերութիւններից։ Նրա արտասանութիւնը, դիմումները, խօսքի ելևէջները աջող են։

Ալէքսանդրի հօր դերը կատարում էր Մխտաղեան, որ ըմբռնել էր դերը բնորոշ և աջող կերպով։ Նրա ներկայացրած Սահակ աղան, արդարև բարի, խղճացած մի ծերունի էր, բայց կարծես չափազանց փալաս դարձած մի անձն էր, այնքան արդէն ընկճված, որ նոյն իսկ չըքութեան էր մատնել իրան։

Հաշտարար դատաւորի դերում Պետրոսեանը բնորոշ էր և աջող էր նրա պաշտօնեայի տիպը իր ֆամիլիար խօսակցութիւններով, կեանքի հետ հաշտվելու մեծ հակումներով—ներկայացված էր հանդիսականի առաջ։

Ստեփանեան տանուտէրի դերը կատարեց բաւական կերպով, բայց ինքը տիպը անորոշ և միայն գծագրված տիպ է։

Տիկիններ Վարդուհի, Զարիֆեան և Մելիքեան փոքր դերեր ունէին։

Գիւղացիները բաւարար գրիմ ունէին, և լաւ կատարեցին իրանց դերերը։

Ներկայացումը ընդհանրապէս անցաւ սահուն, բայց փոքր ինչ սառն։

Մեր հասարակութիւնը չէր շտապել լցնելու թատրոնական դահլիճը։

Սիրող

Ի ՄԻՋԻ ԱՅԼՈՑ

Արասթումանը երկսեռ մի դպրոց ունի։

Նա հիմնված է 1897 թւին հանգուցեալ Մեծ Իշխան Գէօրգի Ալէքսանդրովիչի ժամանակ, և կրում է Նորին Բարձրութեան անունը։ Դըպրոցը միդասեան է և ունի 40—50 սաներ, որոնց մեծամասնութիւնը հայեր են—տեղական աղքատ բնակիչների երեխաներ։ Կան տասի չափ ռուս երեխաներ։ Տարեկան ուսումնավարձը վեց րուբլի է։ Որքան էլ որ թանգ չէ ուսումնավարձը, այնու ամենայնիւ արասթումանցիներից շատերի նիւթական վիճակը այնքան անմխիթար է, որ այդ վեց րուբլին նոյն իսկ նրանք չեն կարողանում վճարել առանց կողմնակի օժանդակութեան։

Իսկ կողմնակի օժանդակութիւն չը կայ։

Ի՞նչ անել։ Անողոք իրականութիւնը միայն մի դիլեմա է ներկայացնում. կամ երեխան անգրագէտ պիտի մնայ, կամ նա պիտի ծառայէ և ինքը իր սեփական կարիքը հոգայ։

Եւ արասթումանցի ծնողները ընդունում են վերջին վճիռը, նետելով աշխատանքի շուկան «մանկական ոսկի ժամերը»։ Թշուառ մանուկները ստիպված՝ ազատ ժամերը նուիրում են մասնաւոր ծառայութեան այս կամ այն ռուս պաշտօնեայի մօտ, և ստացած չնչին վարձատրութեամբ հոգում իրանց ուսման պէտքերը։ Շատ բնական է, որ մասնաւոր ծառայութեամբ զբաղված լինելով դասերից յետոյ, երեխաները միջոց չունեն ամեն օր հոգևոր դաստիարակութեան պահանջներին լիովին բաւարարութիւն տալու, և այս կամ այն երեխան երբեմն եկեղեցի չէ գնում։

Իւրաքանչիւր ինտելիգենտ մանկավարժ, ուշադրութեան առնելով այդ խեղճ տասը տարեկան չքաւորների դրութիւնը, կը խրախուսէր ճակատագրից չափազանց կանուխ պատժված այդ մանուկներին, ներողամիտ կը լինէր դէպի նրանց և լայն արտօնութիւններ կը տար նրանց։

Գոնէ ռուսաց լեզուի ուսուցիչը շատ համակրելի կերպով է վերաբերվում դէպի «իր փոքրիկ մեղուները», ինչպէս նա է անուանում երեխաներին, և այդ «մեղուները» ռուս ինտելիգենտների հովանաւորութիւնն են վայելում։ Դժբաղդաբար նոյն վերաբերմունքը չէ նկատվում Պահլաւունի քահանայի կողմից, որը Արասթումանի ուսումնարանում հայոց կրօն է աւանդում։ Նա պահանջում է, որ երեխաները, առանց բացառութեան, ամեն օր եկեղեցի յաճախեն, և ով որ չէ կատարում տէր-հօր հրամանը, նա չարաչար ծեծվում է։ Անհրաժեշտ է շեշտել, որ հայոց եկեղեցու և շատ երեխաների բնակատեղերի մէջ 2—3 վերստ տարածութիւն կայ. սակայն այս և ուրիշ յարգելի հանգամանքներ Պահլաւունի քահանան չէ ընդունում որպէս պատճառաբանութիւն, և մեր «փոքրիկ մեղուների» առաջ դարձեալ կանգ է առնում մի ուրիշ դիլեմա. կամ թողնել մասնաւոր ծառայութիւնը և ամեն օր գնալ եկեղեցի, կամ ենթարկվել տէր հօր «դեսպանակի» փաղաքշանքներին։

Եւ թշուառ երեխաները ընտրում են վերջին միջոցը, ամենայն համբերութեամբ ընդունում են Պահլաւունի քահանայի հարուածները։ Դոստոևսկու «Записки изъ мертваго дома» հեղինակութեան մէջ կայ մի բանտապետ, որը սովորութիւն ունէր բանտարկեալին ծեծելուց առաջ հրամայել նրան, որ կարդայ «Հայր մեր». և երբ բանտարկեալը հասնում էր «На небеси» բառին, բանտապետը գոռում էր դահճին. «а ты ему поднеси»։ Պահլաւունի քահանան այնքան անխիղճ չէ վարվում ինչպէս Դոստոևսկու հերոսը, թէև սիրում է որոշ ցերեմոնիայով շրջապատել պատժի գործողութիւնը. նա կանչում է երեխային, պահանջում է նրանից բացատրութիւն, թէ ինչու «ժամ չէր եկել», և ապա ամբողջ դասատան ներկայութեամբ փայտով ծեծում է երեխային իր սեփական սրբազան ձեռքերով։ Սրանից էլ լաւ կրթութեան և դաստիարակութեան միջոց անկարելի է երևակայել։

Շուտով պիտի բացվեն մեր ազգային դըպրոցները. շատ ցանկալի կը լինէր, որ հոգաբարձուները աչքի առաջ ունենային Պահլաւունի քահանայի ընտրած կրթական մեթոդը, որի նպատակայարմարութիւնը, մի թիւրիմացութեան պատճառով, հերքում է ժամանակակից մանկավարժական շկօլան։

Տիրոսեան

ՄԵԾ ՅԱՂԹԱՆԱԿ

Պրօֆէսսոր Բէրինգի դղրդեցուցիչ յայտնութիւնը շարունակում է տենդի մէջ պահել բոլոր աշխարհը։ Անցեալ անգամ մենք առաջ բերինք Բէրինգի՝ սեփական՝ բացատրութիւնները «Matin»-ից։ Հռչակաւոր գիտնականը յայտնել էր, որ իւր գիւտի մասին խօսել է դօքտ. Ռուի և պրօֆ. Մեչնիկովի հետ։ Բժիշկները, գիտունները, լրագրական գործիչները այժմ [illegible] պաշարման են ենթարկել վերոյիշեալ երկու գիտնականներին, գոնէ նրանցից խլելու համար կենսատու գաղտնիքից մի պատառ։ Դօքտ. Ռու՝ Պարիզից հեռու գտնվելով՝ ռուս գիտնականին է վիճակվել ուղղված հարցումներին պատասխան տալու փափուկ գործը։

Պաստէօրեան Ինստիտուտի ընդարձակ սրահներից մէկում խռնված այցելուների առաջ յարգելի գիտնականը Բէրինգի գիւտի մասին յայտարարել է հետևեալը.

«Բէրինգի գիւտի մասին կարդացել եմ արդէն մի գրքոյկում, որը նուիրելու պատիւն էր արել ինձ գիտուն դօքտորը, անցեալ օր, երբ Պարիզ հասաւ։ Բէրինգը յայտնում է, որ մի տարի չանցած՝ թոքախտի դարմանի մասին իր արած գիւտի վերաբերմամբ հարկաւոր եղած տեղեկութիւնները կը տայ իր պաշտօնակիցներից մի քանիսին։

«Այդ դարմանը ո՛չ շիճուկ է, ո՛չ պատուաստ։ Կարծում եմ, առանց հաստատապէս պնդելու, որ դա մի փոշի է, որին Բէրինգ տալիս է Т. X. կոչումը։

«Թւում է թէ այդ դարմանը ազդեցիկ է եղել կենդանիների թոքախտի դէմ, բայց նա դեռ ես չէ փորձվել մարդկանց վրա։ Դրանից մի՛ եզրակացնէք, որ Բէրինգի հաւաստիացումներն անհիմն են և վաղաժամ։ Այդ մարդը հանճարի ցոլքեր ունի։ Նրա բեղուն և ստեղծագործ երևակայութիւնը օժտված է աննման հաստատակամութեամբ։ Յիշեցէք Բէրինգի գիտական կեանքը, գործունէութիւնը և նրա մղած պայքարները։

«Նա նուիրվել էր հակադիֆթերիտեան շիճուկի գիւտին։ Ամբողջ տասը տարի նրա ջանքերը ապարդիւն մնացին, և թերահաւատները անդադար կրկնում էին, որ վերջ ի վերջոյ նրա աշխատանքները ապարդիւն պիտի լինեն։ Բէհրինգ սակայն, ամեն օր, աւելի և աւելի թաղվում էր իր ուսումնասիրութիւնների մէջ, բազմապատկում էր իր հետազօտութիւնները, վերանորոգում էր անդադար իր փորձերը։ Եւ յետոյ, մինչդեռ կարծում էին թէ գիտութիւնը պարտված է, յանկարծ յաղթանակեց գիտունն ու գիտութիւնը։ Հակադիֆտերիտեան շիճուկը մի «գլուխ-գործոց է»։

«Բէրինգի մի այլ գիւտը՝ ո՛չ նուազ արժանաւորութեան վարձատրութիւն է։ Ես ուզում եմ ակնարկել կովազգիների պատուաստման մասին։ Բոլոր ջանքերը՝ պատուաստելու համար հորթերը թոքախտի դէմ, ապարդիւն էին հանդիսացել։ Բէրինգ ամբողջ տարիներ գործ էր դրել այդ ուղղութեամբ։ Ուրիշ գիտունները՝ վհատած՝ իրանք իրանց յայտարարում էին պարտված։ Բէրինգ յամառեց։ Եւ վերջապէս յաղթանակեց այնտեղ, ուր ուրիշները անյաջողութեան էին մատնվել։ Եւ պէտք է յիշել այն օրը, երբ նա եկաւ Ստոկհօլմ և զարմացած գիտունների առաջ պարզեց իր գիւտը։

«Այդ մեծ գիտունի օրինակն է, որ քաջալերում է ինձ իմ աշխատութիւնների մէջ։

«Եթէ ես շարունակում եմ իմ փորձերը կապիկների վրա, եթէ ես չեմ շեղվում իմ նախկին ճանապարհից, այդ նրա համար է, որ Բէրինգը ինձ սովորեցրել է համառութեան արժէքը»։

Եւ որովհետև մենք լսում էինք, նրա շուրջը խմբված՝ պ. Մեչնիկով եզրակացրեց.

«Ես Բէրինգի դարմանի մասին որոշ տեղեկութիւններ չունեմ, ես չը գիտեմ թէ ինչից է բաղկացած և ինչ եղանակով է գործածվում։ Բայց այնու ամենայնիւ համբերութիւն ունենանք... համբերութիւն, ինչպէս և հաւատք ունենանք»։

Միւս կողմից, «Temps»-ի հաղորդած մի լուրի համաձայն, յարգելի պրօֆեսսոր Բէրինգ յայտարարել է նոյեմբերի 5-ին, (ն. տ.) հինգշաբթի օրը, որ շաբաթ, 7-ին, հակաթոքախտային համաժողովում, մի յատուկ յայտարարութիւն պէտք է անէ իր աշխատանքների մասին։

«Այն համբերութիւնը, որ մեզանից պահանջում է պրօֆէսսոր Մեչնիկով—վերջացնում է

Եւ հորիզոնի վրա բարձրացաւ բոսորային արշալոյսը, դեղին աւազները կարմիր դարձան, նա ձգձգվեց, գալարվեց ու ոտքի ելաւ։ Անհագին հրէշ։

Նա մենակ է, հզօր է և անապատների տէրն է միահեծան։

Եւ անապատներն ու իր միայնութիւնը ձանձրացնում են նրան։

Նայում է հեռուն հեռուն, ուր դարձեալ անապատ է, բայց աւելի հեռուն... ինչ է այնտեղ... աշխարհի սահմանն ո՞ւր է...

Նա հանեց իր երախից թաթը, որ հազար տարի ծծում էր, և դրեց աչքերի վրա ու նայեց հեռուն։

Եւ նայեց հեռուն ու հորիզոնը յետ յետ գնաց սարսափով, և ոճիրն ու սոսկումը մըռնչացին։

Եւ նա քայլել սկսեց, անապատը շարժվեց ու դողաց նրա ոտների տակ, իր բոսորագոյն աւազներով։

Նա եկել էր այստեղ անյիշելի ժամանակներից, անապատ շինել իր ոտներով, ու հանգստանում էր։

Այժմ վերստին նա քայլել սկսեց դէպի հեռու ու հեռու և նրա հետ գնում է հսկայական հեղեղը, աւազի հեղեղ, շառաչալից ու կատաղի, նոյնպէս արիւնոտ, նոյնպէս կարմիր։

Հեղեղ է, հսկայական ու կատաղի, որ աչքիս առաջ քանդում ու աւերում է այն ամենը, ինչ բնութիւնն ու հազար դարերն են կերտել։

Հեղեղ է, քշում տանում է և՛ սրբութիւն և՛ հաւատ, և՛ յոյս, և մնում է դարձեալ մի անծայր անապատ, դեղին ու անծայր, ուր թափառում ենք ես ու Նա, այն գունատ տղան, մենակ, մոլար ու անյոյս։

Եւ մեր շուրջն իշխում է արհաւիրքն ու խելագարութիւնը. կարմիր գազանն է քայլում. ճանապա՛րհ, ճանապա՛րհ։

Աշխարհը մերկացած, կողոպտված, տրորված, զառանցում է ցաւից ու արիւնից...

IV

...Գիշեր է, երկա՛ր ու խեղդող և սև խաւարի ծանրութեան տակ կեանքը ճխլված սողունի պէս կպել է երկրին, հազիւ շնչում է։ Բիբերս քարացան արևելքին նայելով և լոյսը չը կա՛յ, չը կա՛յ. նա մեռել է հեռաւոր հորիզոնների տակ և նրա յիշողութիւնն անգամ մաշվել է իմ գլխում։ Լուսամուտս սև է ինչպէս երկինքը և խոհե՛րս, հսկայ ճիւաղներ, քրքջում ու խառնում են ուղեղս իրանց երկաթէ ճիրաններով և անքացող գանգիս մէջ ես զգում եմ կօշմարի տաք հեքը։

Ո՞ր անհուն հրէշը ծնեց արհաւիրքի այս գիշերը, և ո՞ր չար աստուածը փսխեց այսքան խաւարը...

Ոճիրն է զարթնել, այն սև ոճիրը և կարմիր գազանի թաթից բռնած՝ անցնում է փողոցներով. նրանք քրքջում են երկնքի երեսին դիւական ծիծաղով, և նրանց ձայնից անտառները թօշնում են, հասած հասկերը գալարվում են ու փշրվում, խոտերը թառամում են, ծաղիկները գունատվում այլ ևս երբէք չը փթթելու համար, ճխլված կեանքը փորձում է փախչել, բայց անզօր ու վհատ կծկվում է իր տեղում, և դողդողում է հողին կպած։ Ամենից վեր վիշտն է հեծծում մենակ, հալածական, անտուն ու անապաստան, հեծծում է խաւարի մէջ հազար տարիների սև յուշերը շալակած՝ որ չը գիտէ ո՛ւր վար դնի, ո՛ւր թափի։

Այնտեղ ներքևում՝ փողոցի մէջ սալերի վրա մարմիններ կան իրար գալարված լպըրծուն հեղուկի մէջ, որոնք լիզում են իրանց մատների գաղջութիւնը, չանգռում են քարերն ու հողը, արիւն են թքում դէպի պլպլան աստղերը և տնքում են խուլ ու ցաւոտ՝ ինչպէս երկրի խորքից։ Երջանիկներն են նրանք, երկնքի շնորհն են վայելում, որ կարող են տնքալ, ձայն հանել, իրանց ցաւը բաժանել հովերի հետ։

Աւելի հեռուն՝ խրճիթների մէջ, քարերի արանքում, պատերի տակ, մութ խորշերում ուրիշները կան, աւելի դժբաղդները, որոնք չեն համարձակվում տնքալ. վիրաւոր մարմիններ են, նոյնպէս լպրծուն, նոյնպէս լիզում են սեփական արիւնը, նոյնպէս իրար են գալարված վիրաւոր օձերի պէս և չանգռում են սեփական կուրծքը, կարծես իրանց թրթռուն սիրտն են փնտռում ոճիրին շպրտելու համար, որպէս գերագոյն զոհ խաւարի ու անէծքի աստուածութեան։

Նրանք չեն տնքում. չը պէտք է տնքան, այդ շնորհից զրկված են։ Նրանք ուզում են գաղտագողի գալ հողի վրայից էլ աւելի խոր, էլ աւելի մութ տեղերն են փնտռում կծկվելու համար, որպէս զի ոճիրը նրանց չը տեսնէ։

Եւ վիշտը նրանց համար աղերսում է ոչ երկնքին, այլ երկրին.

«Լսի՛ր երկիր, բաց գթոտ կուրծքդ, ո՛վ մայր, տես, նրանց ցաւն այնքան մեծ է, որ միայն դու կարող ես պարտակել ու կրել. բացվի՛ր ու ներս առ նրանց. տառապանքի համար ծնար և նրանք ապրեցին հազար տարիների ցաւը. թէ արցունք էին ուզում, նրանք արիւնլաց եղան. էլ չեն կարող, աշխարհի գարշանքի մէջ խեղդվում են։ Ոչ մի ոճիր չը պղծեց նրանց կոշտացած ձեռքը, ոչ մի դժբաղդի անէծք չը ծանրացաւ երբէք նրանց գլուխների վրա. մի՞թէ դու ես անիծել նրանց, ինչո՞ւ։ Արիւնից խորշեցին ու փախեցան, տես այժմ լողում են սեփական արեան մէջ և մի բուռ հող են ուզում, բաց կուրծքդ, մայր, բաց և ներս առ նրանց, չեն համարձակվում տնքալ, աշխարհը մերժել է նրանց հառաչանքի իրաւունքը, թո՛ղ գոնէ վերջին անգամ տնքան քո մայրական կրծքի վրա և հանգչեն յաւիտեան»։

Երկիրը մնում է խուլ ու պղնձված. երկինքը կապարի պէս ճնշում է վերից, դիակները սողում են սողո՛ւմ, իսկ վիշտը անճար ու յուսահատ՝ շարունակում է հեծծալ խաւարի մէջ...

Աւ. Ահարոնեան

խօսքը «Matin»-ի աշխատակիցը—շատ կարճառօտ պէտք է լինի»:

Տ. Զաւէն

ՆԱՄԱԿ ԲԱԳՈՒԻՑ

—

Սեպտեմբերի 28-ին

«Եթէ հարկ լինի, որ ռուսները զոհեն երկու ցեղերից մէկը, հաւանական չէ, որ զոհւողները Թուրքերը լինեն»: Այս անգլիական ամսուլի յայտնի թերթերից մէկի—«Times»-ի թղթակցի կարծիքը: Նա խորհուրդ է տալիս հայերին աւելի խորագէտ ու հեռատես լինել:

Լաւ կարդա՛, ընթերցող, այդ տողերը: Արժէ լուրջ մտածել մեր դրութեան մասին: Պէտք է աւելի խորագէտ ու հեռատես լինել: Քսաներորդ դարում մեր դրութիւնը այն աստիճանի է հասնում, որ մեր երկիրը խաղաղացնելու համար ամենածայրայեղ աստիճանում մի ամբողջ ազգի ջնջումը կարելի է համարվում: Դրանից էլ առաջ գնալ անկարելի է:

Իսկ ինչ ենք անում մենք, երբ ամեն կողմից հարուածները, հալածանքը, մեղադրանքը թափվում են մեր գլխին, երբ ամենքը մեղաւոր են համարում մեզ, նախատում մեզ, երբ ամեն տեղ մեր գոյութիւնը պատահականութիւնից է կախված, երբ վերջապէս մեր գոյութիւնը ամեն տեղ մի տանելի չարիք է համարվում: Հասկանում ենք արդեօք մեր դրութեան լրջութիւնը: Ձեռք ենք առնում արմատական, կտրուկ միջոցներ:

Լռութեամբ ենք միայն պատասխանում: Բաւականանում ենք գաւառական և մայրաքաղաքի մի քանի լրագրներում հատ ու կտոր պատասխաններով, բացատրութիւններով և մասնակի դիմումներով: Իւրաքանչիւրը մեզանից իր գլխի, իր գոյութեան մասին է մտածում: Ոչ, դեռ չենք արթնացել, հարուածի ուժից դեռ չենք սթափվել: Դեռ մենք լռում ենք: Մի՞թէ պարզ չէ որ մեր լռութիւնը ոչ միայն կովկասցիներիս համար մահացու յանցանք է, այլ և մեր Թիւրքահայ և պարսկահայ եղբայրների վերաբերմամբ եղբայրասպան մի վճիռ է: Եթէ մենք մեր քրիստոնեայ պետութեան մէջ հալածվելով և նոյնպէս աքսորվելով հանդերձ մեղաւոր ենք ճանաչվում. եթէ մենք մի քաղաքակիրթ երկրում որոշ կերպով չենք կարողանում բաց անել, ցոյց տալ իրերի դրութիւնը, երեւան հանել զուտ ճշմարտութիւնը, յայտնել մեր պահանջները, մեր նպատակները, վերջապէս մեր արդարութիւնը, ասում եմ՝ եթէ մենք այսպիսի պայմաններում չենք կարողանում անել այդ ամենաանհրաժեշտ քայլը, հապա ինչ անեն մեր այն եղբայրները, որոնք գտնվում են ոչ քրիստոնեայ պետութեան մէջ և որոնց գոյութիւնը մի մազից է կախված:

Եթէ քրիստոնեայ պետութեան մէջ կոտորածները, թալանումը մասամբ արդարացվում կամ պատճառաբանվում են իբրև թէ մեր ունեցած չար նպատակների պատճառով, հապա ինչպէս պաշտպանեն իրանց մեր միւս եղբայրները: Չէ՞ որ նրանց էլ մեր մեղքերին մասնակից են անում: Չէ՞ որ նրանք էլ իբրև հայ, անվստահելի և անհանգիստ տարր են ճանաչվում: Հատ ու կտոր նամակները, մասնակի դիմումները չեն կարող մեր ցաւերին դարման անել: Նրանք թէև կպչում են մեր վէրերի, ցաւերի արձագանքը, բայց նրանք շատ քչերի ականջին են հասնում, շատ քչերի սրտերն են շարժում և վերջապէս նրանք չեն հասնում այնտեղ, որտեղ պէտք է հասնեն, որտեղից մենք կարող ենք բաւարարութիւն ստանալ:

Այժմ մեզ, հարկաւոր է ամբողջ ազգով, ընդհանրութեամբ գործել, ընդհանրութեամբ բացատրել, բողոքել և մի ելք գտնել: Երբ մասնակի, անհատական գործերը, ուղղութիւնները վերագրվում են ամբողջութեան և դրանց պատճառով տուժում է ամբողջութիւնը, հարկաւոր է որ դրա դէմ էլ ամբողջութեամբ, ընդհանրութեամբ պատասխանենք և գործենք: Ժամանակ է որ մենք էլ միւս ազգերի պէս պարզենք մեր ձգտումները, մեր նպատակները և մեր ճանապարհը: Որոշենք մեր ուղղութիւնը—ազգային քաղաքականութիւնը: Ցոյց տանք մեր դէմքը պարզ կերպով բոլորին և այն ժամանակ ամենքը պարզ կերպով ճանաչելով մեզ, կիմանան և մեզ հետ վարվելու ձեւը: Այդ գործի գլուխ պէտք է կանգնեն ազգի առաջադէմ մասը մամուլի հետ:

Հարկաւոր է կազմել մի ազգային ժողով ընտրված ներկայացուցիչներով ժողովրդի ամեն խաւերից, թէ աշխարհականներից և թէ հոգևորականներից: Այս ժողովում կազմել մի ծրագիր մեր ցաւերի, նպատակների, ցանկութիւնների և մեր ուղղութեան և ամբողջ ազգի կողմից ներկայացնել ուր հարկն է: Եթէ կը ճանաչվենք մենք մեղաւոր, անհանգիստ տարր, անհամակրելի մեր ուղղութեամբ, թող պատժվենք միմիայն արդարադատ ձեռքով և ոչ աւազակների դաշոյններով: Իսկ եթէ արդար ճանաչվենք, այն ժամանակ գոնէ ամբողջ աշխարհի առաջ պարզ ճակատով իրաւունք կունենանք ասելու, որ մենք դարերի ընթացքում անմեղ զոհեր էինք միայն: Թող որոշվի որ ընդհանրութեան ուղղութիւնը և նպատակները ոչ մի կապ չունեն անհատական ուղղութեան և ցանկութիւնների հետ. որ ազգը, ժողովուրդը չէ կարող նրանց փոխարէն պատասխանատու համարվել:

Այդ ժամանակ միայն իրաւունք կունենանք պահանջելու, որ մեզ տան մարդավայել ապրելու միջոց, որ մեզ ապահովեն խաղաղ կուլտուրայի ճանապարհը և թողնեն մեզ հանգիստ ու ապահով մեր աշխատանքներին նուիրվելու:

Նոյն այդ ժողովի պարտքը պէտք է լինի նոյնպէս ամբողջ հայ ազգի կողմից դիմելու ուր հարկն է, որպէս զի Թիւրքահայերի խնդիրն էլ քննութեան ենթարկվի Հաագայի կոնֆերենցիայում: Այս անգամ էլ փորձենք: Այս անգամ էլ խնդրենք: Չէ՞ որ մերը խնդիրքից դէնը չի գնայ: Ժամանակը գլորվում է. պէտք է շտապել:

Ամբողջ ազգը, ժողովուրդը պէտք է խօսի: Մասնաւոր դիմումների ժամանակն անցել է:

Մշակ

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

—

Թիֆլիս, հոկտեմբերի 4-ին

Խնդրեմ բարեհաճեցէք «Մշակ» լրագրի մերձակայ համար երից մէկում տեղ շնորհել երկտողիս ի միամտութիւն նուիրատուների.

Կովկասի հայ արկածեալների օգտին ստացել եմ նուէրներ՝ Միլօվ Ա. Ն. Թայիրօվ ակցիոներական ընկերութիւնից 500 ր., բժշկապետ Յովհաննէս Մելիքեանից 50 ր., Թիֆլիսեցի այրի Եղիսաբէթ Սարգսեան Խաչատրեանից 300 ր., Ալէքսանդրօպոլից բժ. Ա. Տէր-Շմաւոնեանից 10 ր., Ղազախի Կողպ գիւղի ժողովրդից Մարտիրոս քահ. Տէր-Յարութիւնեանցի միջոցով 14 ր., ինժեներ Գրիգորեանից, որ ժողովել է իր բարեկամների շրջանում 275 ր. 50 կ., տիկին Աբրահամեանից և օր. Սերեբրակեանից, որ ժողովել են իրանց բարեկամների շրջանում 125 ր., տիրուհի Վարվառ Մատինեանից, որ ժողովել է իր բարեկամների շրջանում 30 ր. 50 կ., Մանգլիսի ժողովրդից Ղազարոս քահ. Ամիրջանեանցի միջոցով 112 ր. 35 կօպէկ, բարձրապատիւ Վահան վարդապետ Տէր-Գրիգորեանից, որ ժողովել է Նոր-Նախիջևանի վանքում 17 ր. 50 կ., գերապատիւ Նահապետ եպիսկոպոսից, որ ժողովել են մի խումբ երիտասարդներ Խրիմի վանքում բարեպաշտ ուխտաւորներից 80 ր., ը դումնը 1514 ր. 84 կ.: Այս գումարն ամբողջապէս յանձնել եմ յանձնաժողովի պ. գանձապահին: Նուիրատուների մանրամասն ցուցակը կը տպագրվի իր ժամանակին առանձին գրքոյկով:

Առաջնորդ՝ Գարեգին արքեպիսկոպոս

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—

«Մշակի» ներկայ համարը բաղկացած է 1½ թերթից:

—

Վրաստանի և Իմերէթի թեմի առաջնորդ գերապատիւ Գարեգին արքեպ. Սաթունեանը հետեւեալ հեռագիրն է ուղարկել հոկտեմբերի 4-ին իր փոխանորդներին և գործակալներին. «Հրամանով Նորին Վեհափառութեան պատուիրում եմ ձեզ ուսումնական վարչութիւնից ստանալ դպրոցական գոյքերը և շէնքերը՝ մանրամասն ցուցակագրելով նրանց և չը մոռնելով հակաճառութեան մէջ պակասորդների մասին: Ցուցակները անյապաղ ինձ ուղարկել: Դպրոցական շրջանի հոգաբարձուն արել է համապատասխան կարգադրութիւն»:

—

Ստացանք հետեւեալ հեռագիրը. «Եւլախ, 4 սեպտեմբերի, երեկոյեան 4 ժամին. «Հոկտեմբերի 3-ին 500 հոգի Թուրքեր յարձակվեցին Հասանղայեա հայ գիւղի վրա, վիրաւորեցին մէկ հայի և քշեցին տարան 200 գլուխ տաւար: Ջևանշիրի գաւառապետ Պիվօվարօվը գնաց Հասանղայեա:»

—

Պետական Դումայի բացումը տեղի է ունենալու առաջիկայ յունվարի 14-ին:

—

Սեպտեմբերի 29 ին Կօբէկօի յանձնաժողովը քննութեան ենթարկեց մամուլի մասին պատժողական միջոցներ գործադրելու հարցը: Առաջարկված ծրագրի հիմնական միտքն այն է, որ դատի պէտք է ենթարկել ոչ թէ անձերին, այլ նրանց գրութիւնները:

—

Կովկասի համար առաջարկված է լրացուցիչ նախագիծ Պետական Դումայի պատգամաւորների ընտրութեան առիթով: Այդ նախագիծը, որ կազմել է հօֆմայստէր Բուլիգինը, հանդիպել է տարաձայնութիւնների կոմս Սօլսկու յանձնաժողովում: Որոշված է երկրորդ անգամ հարցնել Կովկասի Փոխարքայի կարծիքն այդ մասին. դրա համար Պետերբուրգից Կովկաս է եկել Բարօն Նօլդէն: (Պ. Հ. Գործ.)

—

Բագուի պարսից հիւպատոսը «Հայաթ»-ում տպել է տուել մի յայտարարութիւն, որով հրաւիրում է բոլոր պասկահպատակներին, օգոստոս 20-ից Բագու քաղաքում և կամ շրջակայքում իրանց կրած ամեն տեսակ վնասի մասին տեղեկացնել հիւպատոսարան. նրանք որոնք չեն տեղեկացրել՝ պէտք է որ մանրամասն ցուցակով տեղեկացնեն մինչև որոշ ժամանակ: Այդ ժամանակը չէ յիշված յայտարարութեան մէջ:

—

Кавказъ-ում կարդում ենք հետեւեալ պաշտօնական հերքումը. «Նախ «Кавказъ» լրագրում, ապա և Թիֆլիսում հրատարակվող միւս թերթերում տպված էր, որ սեպտ. 25 ի երեկոյեան Գօլօվինսկի պրօսպէկտում զօրքերի վրա կրակ արին Անանեանի տան մէջ գտնվող Մէլիք-Բէգլարեանի բնակարանից:—Այդ առիթով կատարված քննութիւնը պարզեց, որ այդպիսի բան չէ եղել»:—Ո՜րքան ուրիշ, աւելի վտանգաւոր թիւրիմացութիւններ և մեղադրանքներ այդպէս կը ցրուէին, եթէ տեղի ունենար անկաշառ ու խիստ քննութիւն:

—

Մեզ հաղորդում են, որ նախկին Կովկասի Հայոց Բարեգործական Ընկերութեան հիմնադիր, պատուաւոր անդամ և երկար տարիներ ընդհանուր ժողովների նախագահ բժշկապետ Բագրատ Նաւասարդեանը նոյն ընկերութեան Շուշու անդրանիկ ճիւղի հիմնադիր, նախագահ և ընկերութեան ընդհանուր քարտուղարի պաշտօնը երկար տարիներ վարած Հ. Առաքելեան և նոյն Շուշու ճիւղի քարտուղարի և նախագահի պաշտօնը երկար տարիներ վարած Ա. Բաբախանեան (Լէօ) դիմել են այժմեան Թիֆլիսի հայոց բարեգործական ընկերութեան վարչութեանը, սեպտեմբերի 30 ին գրված մի զեկուցագրով, որով առաջարկում են գումարել անյապաղ ընդհանուր ժողով և առնելով նրա հաւանութիւնը, միջնորդել Կովկասի Փոխարքայի առաջ և խնդրել, որ Կովկասի հայոց բարեգործական ընկերութիւնը իր նախկին կազմով, 19 ճիւղերով և կանոնադրութեամբ վերականգնվի: Ինչպէս մեզ յայտնում են, ընկերութեան վարչութեան մէջ ևս մի քանի ժամանակից ի վեր յղացել է այդ միտքը և, անշուշտ, նա շուտով կը գումարէ ընդհանուր ժողով քննելու և լուծելու այդ հարցը, որ ներկայումս կենսական հարցերից մինն է նկատվում, մանաւանդ եթէ ի նկատի ունենանք, որ վերջին աղէտներին ենթարկված գաւառներում չը կան կազմակերպված, որոշ հաստատութիւններ, որոնք կարողանային օգնութիւն հասնել աղէտաւորներին:

—

Ինչպէս յայտնել էինք, Հայոց Դրամատիկական Ընկերութեան վարչութիւնը թոյլտւութիւն էր խնդրել նահանգապետից իր երկրորդ ներկայացման արդիւնքը նուիրել վերջին աղէտներից վնասված հայերին միայն: Պ. Նահանգապետն արդէն թոյլ է տուել այդ: Յոյս ունենք, որ հայ հասարակութիւնը կը շտապի Արտիստական թատրօն մի կօպէկ ևս աւելացնելու ծով թշուառութեան դէմ մի կերպ մաքառելու միջոց տալու վնասված հայերին, որոնք անմեղ զոհ են հանդիսանում մեր հիւանդ ու աննորմալ կեանքի կազմին:

—

Թիֆլիսի արքունական թատրօնի կապալառու Լ. Դ. Դօնսկօյը նոյն թատրօնի դիրեկցիային խնդիր է ներկայացրել, որ երբեք ներկայ դրութեան մէջ շարունակել օպերային ներկայացումներն անկարելի է, որովհետև պահանջում է ահագին ծախքեր: Բայց չուզելով կովկասեան ծայրագաւառում բոլորովին երեսի վրա թողնել կրթող ու ճաշակ ազնւացնող օպերային գործը, պ. Դօնսկօյն առաջարկում է դիրեկցիային՝ վերցնել իր ձեռքը բոլոր գործը, իսկ պ. Դօսկօյին նշանակել միայն կառավարիչ գեղարուեստական մասի:

—

Բագուի բօրսային կօմիտէտը հետեւեալ հեռագիրն է ստացել իր նախագահ Ս. Թաղիանոսեանից. «Ֆինանսների մինիստրը սկզբունքով համաձայն է օգնելու նաւթարդիւնաբերողներին նպաստ ստանալու գործում: Տէմիրեազեվի նախագահութեամբ կազմվել է մի յատուկ յանձնաժողով, բաղկացած հետեւեալ անձերից—Ֆէյգլ, Նօբէլ, Ղուկասեան, Պաշ-Ռուստամբէգօվ, Ունանեան, Սունդուկեանց, Ղուլիեանց, Լիանոզեան, Բելօզերսկիյ, Խատիսեան և Ս. Թաղիանոսեան: Այդ յանձնաժողովը պէտք է որոշէ նպաստի չափը և այլ պայմանները: Երէկ Բօրսային կօմիտէն և խորհուրդը ներկայացան կոմս Վիտտէին: Արդիւնագործութեան և վաճառականութեան կողմից իմ արտասանած մի ճառից յետոյ, կոմսը մեզ հետ մէկ ժամի չափ խօսակցեց արդիւնագործութեան և Բագուի դէպքերի մասին:

—

Սեպտ. 30-ին Մանգլիսում սպանվել է անտառապահ ոստիկան Գէօրգիյ Նացվալօվը: Քննութիւնը ցոյց է տուել, որ նրան կացինով սպանել է փոքր Թօնէթ գիւղի բնակիչ Գէօրգիյ Մինասաշվիլին, որովհետև Նացվալօվը նրան թոյլ չէ տուել կարկատելու իր սայլը, կարծելով, որ առանցքի գերանը գողացել է արքունական փայտից:

—

Երէկ, հոկտեմբերի 4-ին, Թիֆլիսի I արական գիմնազիայի բակում բացօդեայ կատարվեց հոգեհանգիստ Պետերբուրգում վախճանված իշխան Տրուբեցկօյի համար: Հանդէսին ներկայ էին Կովկասի փոխարքայի քաղաքացիական մասի օգնական Սուլթան-Կրիմ-Գիրէյը, քաղաքագլխի պաշտօնակատարը, գիմնազիայի վարչութիւնը, շատ բարձրաստիճան անձեր, մամուլի բոլոր օրգանների ներկայացուցիչները, մանկավարժներ և ահագին հասարակութիւն: Մի գեղեցիկ ճառ խօսեց գիմնազիայի դասատու պ. Դերժավինը:

—

Ստացանք Թէօդոսիայից վերջին աղէտներից վնասված հայերի օգտին 425 ռուբլի, որ նուիրել են հետեւեալ անձինք—Յովսէփ Ալթունջի—150 ր., Մարտին Գ. Զայդէվ—50 ր., տ. Աննա Այվազովսկայա—100 ր., տ. Մարիամ Բերբերեան—50 ր., տ. Մարիամ Աջէմեան—25 ր., Ալէքսանդր Յ. Ալթունջի—50 ր.:

—

Բագուից հեռագրում են «Кав.»-ին հոկտեմբերի 4-ին. «Երէկ նաւթարդիւնաբերողների համաժողովի խորհրդի նիստում, համաձայն նաւթարդիւնաբերողների խորհրդի առաջարկի, գեներալ-նահանգապետի ներկայութեամբ, քննութեան ենթարկվեց նաւթահանքերում աշխատանքները վերսկսելու հարցը: Տեղական ֆիրմաներն առաջարկում էին դեռ չը սկսել աշխատանքները, որպէս զի կառավարութեանը յայտնված պահանջներն աջողութիւն ունենան: Դրան դէմ էին ռուսական և օտար ֆիրմաները: Ձայների մեծամասնութիւնով վճռվեց աշխատանքները վերսկսել: Քաղաքն աստիճանաբար ընդունում է իր սովորական կերպարանքը»:

—

Հեռաւոր Արևելքում, ասում է «С. От.» լրագիրը, հաստատվելու է երկու փոխարքայութիւն. մէկը ծովափնեայ, իսկ միւսը հիւսիսային Մանջուրիայի և նրան կից հարաւային Սիբիրիայի մասերից: Իբր թէ Մանջուրական բաժնի փոխարքայ նշանակվելու է գեներալ Լինեվիչը, իսկ ծովափնեայ մասի համար—մի ուրիշ բարձրաստիճան պաշտօնեայ:

—

Նախիջևանի աղէտի զոհերի օգտին ստացանք Նաւթլուղի բնակիչ Վարդան Կօշկելեանի հարսանիքի հանդէսին մի քանի տիկիններից, օրիորդներից և պարոններից Ալէքսանդր ա. քահ. Վարդանեանի ձեռքով հաւաքած 11 ռուբ. 15 կ.

—

«Իվէրիա» լրագիրը հաղորդում է, որ Բագւում մահմեդական լրագրավաճառները գանգատներ արին նահանգապետին, ասելով թէ մեր արհեստակից հայերը շատ են նեղացնում մեզ, չեն թողնում, որ երկաթուղու կայարանում լրագիրներ ստանանք, յաճախ ծե-

ծում են և օրական վաստակն էլ խլում։ Նահանգապետը այդ գործի քննութիւնը յանձնեց ոստիկանապետին։

—

Բագուի դպրոցներից շատերի աշակերտները դեռ ևս չեն վերադարձել Բագու. այդ պատճառով դպրոցներում կանոնաւոր ուսում դեռ չէ սկսվել։ Այժմ դպրոցների տեսուչը ծանուցում է ուղարկել աշակերտներին յայտնելով, որ եթէ անյապաղ չը վերադառնան Բագու, ինքը միջնորդելու է նահանգապետի առաջ, որ նրանց փոխարէն ուրիշ աշակերտներ ընդունվեն։

—

Պետերբուրգի հոգևոր ճեմարանի ուսանողների ընդհանուր ժողովը որոշում է կայացրել խնդրել ուր հարկն է, որ ճեմարանին էլ տրվի համալսարանական ինքնուրոյնութիւն և թոյլատրել, որ ռէկտոր չընտրվի վարդապետներից։

—

Կովկասում առաջիկայ յունվարի 1-ից բացվելու է գիւղացիական բանկի մասնաճիւղ։ Առաջին ճիւղը բացվելու է Թիֆլիսում և ծառայելու է Թիֆլիսի ու Քութայիսի նահանգների համար։ (С. От.)

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՅ ԿԵԱՆՔԷՆ

Աղեքսանդրիա, սեպտեմբերի 30 ին

Ակնարկ մը։ — Սարսափազդեցիկ այժմէութիւններ։— Կովկասէն Եգիպտոս, Եգիպտոսէն Կովկաս։

—

Վերադառնալով Աղեքսանդրիա, ուրկէ վեց տարի առաջ մեկնած էի, քաղաքը բաւական կերպարանափոխ եղած կը գտնեմ, կարճ ժամանակամիջոցի մը տևողութեանը։ Տնտեսական արտակարգ բարգաւաճումն ալ մէկէնի մէկ աչքի կը զարնէ։

Հայ գաղթականութիւններ Աղեքսանդրիա, Գահիրէ ու Եգիպտոսի այլ և այլ կողմերը տարուէ տարի յարաճուն կը բազմանան, տնտեսական զարգացմամբ, վայելելով առաւելութիւններ, որոնցմէ Թիւրքիոյ հայերը զուրկ են։ Իբր քաղաքացի, իրենց ապահովութիւնը ամենակատարեալ է. իբր հայ՝ կրնան յառաջդիմել ինչքան զօրեն. գնա՛, որքան կուզես։ Մամուլին վրա ո՛ և է հսկողութիւն չի ծանրանար. կառավարական ամենաթեթև կաշկանդումէ իսկ ազատ կը մնան հայոց դպրոցները, ուսումնական հիմնարկութիւնները և եկեղեցապատկան հաստատութիւնները, ամենքն ալ առատաձեռն նպաստներով բազմահարուստ։ Եւ այդ գաղթականութիւնները կարող են հզօրապէս աջակցել այն բոլոր խորհուրդներուն և ձեռնարկներուն, որոնք Թիւրքիոյ հայերը նպաստաւորելու կը նկրտին։

Եգիպտաբնակ հայերը պէտք է ձեզի ալ շահագրգռեն, ուստի և «Մշակ»-ին մէջ անոնց ժամանակակից կեանքն ալ աչքէ պիտի չը վրիպենք։ Բայց հիմակուհիմա, յետ այս կարճուկ նախաբանին, անցնենք օրուան այժմէութիւններուն։

—

Չեմ գիտեր, թէ տակաւին իբր «նորութիւն» կրնա՞ք համարել Իզմիրի և Աթէնքի դէպքերը, որոնք վերջանալու վրա են, բայց ո՛չ առանց հետք մը չը ձգելու. և գուցէ, շարունակութիւնը ունենանք, ուստի և, յիշատակութիւն մը աւելորդ չեմ սեպեր։

Օգոստոս 14 Թուականով Պոլսէն Եւրոպայի թերթերուն զարնուած հեռագիրները կը հաղորդէին, թէ Իզմիր հայու մը տունէն ութսուն ռումբ գտնուեր է և մեծաքանակ ուժանակ. ու իբր հետևանք այս յայտնութեան, բազմաթիւ հայեր ձերբակալուեր, բանտարկուեր են։ Օգոստոս 20-ին, ժամանելով այստեղ, զարմացայ որ ծանրակշիռ դէպքերը տակաւին անծանօթ կը մնային երկրի մը մէջ, որուն յարաբերութիւնները Իզմիրի հետ այնքան բանուկ են։ Քիչ օրէն սակայն, արտասահմանեան թերթերը ընդարձակ տեղեկութիւններ բերին, մինչ Իզմիրէն անհատական թղթակցութիւնները չափազանցօրէն զգուշաւորութեամբ գրուած էին։ Մի և նոյն ժամանակ, յունական մամուլը թէ այստեղ, թէ Աթէնք յոյն ժողովուրդը հայոց դէմ կը գրգռէր, ազդուելով տարածուած այլանդակ զրոյցներէն։

Այդ զրոյցները պարզապէս ծիծաղելի կը թուէին։ Իբր թէ Իզմիրի մէջ հայերը օդը պիտի հանեն եղեր յունաց Մայր-եկեղեցին, եւրոպական դրամատունները, օտար հիւպատոսարանները, կառավարական շէնքերը։ Ձեռք ինկած յատակագծի մը մէջ մէկիկ մէկիկ նշանակուած են եղեր այն կայքերը, որոնք օդաճեմ ուղևորութեան նախասահմանեալ են։

Բայց այս աւերումները չեն բաւեր. արիւնախանձ հայերը սրախողող պիտի կոտորեն եղեր Թիւրքերը և յոյները։ Մեր այս մարդախողող դիտաւորութեանց իբր անսուտ երաշխաւորութիւն, ոստիկանութեան ձեռքը կը գտնուի եղեր կնիք մը, որուն վրան փորագրուած «մահ՝ Թրքաց և յունաց։»

Այն պահուն որ այս սարսեցուցիչ լուրերը ամէնուրեք կը սփռուէին, ահա յունական ոստիկանութիւնը Աթէնք, հայոց եկեղեցիին մէջ, ուժանակի բաղադրութեան տարբեր նիւթերը կը գտնէ քանի մը քիլօ։ Ոմանք այս քանակը մինչև 280 քիլօյի հանեցին։ Այդ ուժանակով, Հելլէնաստանի մայրաքաղաքն ալ քարուքանդ պիտի ընէի՞ք եղեր։

Աղեքսանդրիոյ մէջ յոյները սկսան շատ գէշ աչքով նայել մեզի. Աթենքէն ալ ծանրակշիռ լուրեր հասան։ Յունաստան մնող Թրքահպատակ հայերը, ձերբակալուելով բանտարկուեր են. շատերը զնդանին մէջ չարաչար գանակոծուեր են. հարցաքննութիւնները տեղի կունենան եղեր, ի ներկայութեան Թիւրք պաշտօնէից, յատկապէս Պոլսէն խրկուած։

Երբ առաջին շուարումը փարատեցաւ, Եգիպտաբնակ հայերը սկսան սթափիլ, մեքենայութեանց մէջ Թրքական մատ նշմարեցին։ Թէ Իզմիր հայոց տուներու մէջ ուժանակ և ռումբ պահուած ըլլան, ենթադրութիւն մըն է շատ հաւանական. բայց ոչ ոքին խելքը կը պառկէր, թէ ինչու հայոցմէ ոմանք պիտի ուզէին կործանել—սեպենք թէ յաջողիլ կարենային—քաղաք մը որ ո՛ և է յարաբերութիւն չունի Հայաստանի հետ և ուր հայկական գաղութ մը բարեյաջող կացութեամբ կապրի։ Կոտորենք յոյները.—ինչո՞ւ։ Ի՞նչ ըրած են մեզի. միշտ բարեացակամ գտնուեր են Թիւրքիայէն վտարանդի հայոց նկատմամբ։ Ու մենք և ոչ իսկ մահմէդական ժողովրդին համար արիւնարբու ծրագիրներ յղացած ենք։ Մեզի հետ հաւասարապէս անոնց ալ բարիքը կուզենք, բարեկարգուած երկրի մը մէջ։

Մինչ այս մինչ այն, Իզմիրէն եւրոպացիներէ Գահիրէ եւրոպացիներու հասած նամակները կը հաւաստէին թէ Իզմիրի ոստիկանութիւնը, Վարնոյ յոյներէ ոմանց հետ դաշնակցութեամբ, մեծկակ դաւ մը սարքեր է հայոց դէմ, պարագայներէն օգտուելով։ Յայտնուեցաւ, թէ Սաիդ պէյ՝ կուսակալ Քեամիլ փաշայի զաւակը՝ հանած-վարած լակոտ մը, սարքեր է այդ դաւադրանքը, որ դաւ մըն է միանգամայն իր հօրը դէմ ալ։ «Շիրակ» ամսաթերթը առաջինը եղաւ որ Սաիդի անունը հրապարակ նետեց. Գահիրէի ֆրանսական թերթ մը, սեպտեմբեր 15 ին, մանրամասնօրէն պատմեց Սաիդ պէյին սխրագործութիւնները. Աղեքսանդրիայի ֆրանսերէն և կարևոր թերթին մէջ հայ մը—Arménicus—խնդիրը պարզեց. Իզմիրէն երիտասարդ փաստաբան մը, Աթէնք ժամանելով, կը խօսի մամուլի ներկայացուցիչներուն, կառավարական պաշտօնէից և ժողովրդին, ու կը յաջողի կասկածները ըստ բաւականին փարատել։ Մի և նոյն ժամանակ, Իզմիրի կուսակալ Քեամիլ փաշան Պոլիս սուլթանին կը հաղորդէ, թէ՝ ինքը երաշխաւոր է բնիկ Իզմիրցի հայերուն համար, որոնք վաճառականութեամբ զբաղող խաղաղասէր մարդիկ, բնաւ մտքերնուն չեն անցներ խախնաշփոթութիւններ առաջ բերել քաղքի մը մէջ, ուր էն առաջ զոհուողները իրենք պիտի ըլլային։ Բայց, թէ եկուոր հայեր կրնան Իզմիր գաղտնապէս ռումբ և ուժանակ մթերել, ուրիշ տեղուանք փոխադրելու խորհրդով, ինչո՞ւ խաղաղասէր Իզմիրցիները մեղաւոր սեպուին կառավարութեան առջև։ Կուսակալին այս տեղեկութեանը վրա, Ելտզէն եկած հրամանով, հայոց դէմ խստութիւնները Իզմիր մեղմացեր են, ու կասկածաւոր բանտարկեալները գրեթէ ամբողջովին ազատ արձակուեր են։ Բայց և այնպէս, Իզմիրէն այստեղ հասած նամակները այնքան զգուշութեամբ գրուած են, որ կացութեան վրայ կատարելապէս ստոյգ տեղեկութիւն մը չենք կրնար ստանալ։

—

Կովկասի հայոց եկեղեցապատկան կալուածներուն վերստին հայոց յանձնուելու լուրը, ինչպէս և դպրոցներուն վերաբացման աւետիսը, սքանչելի տպաւորութիւն առաջ բերին Եգիպտոս, ինչպէս ամէնուրեք։ Աղեքսանդրիոյ Թաղային խնամակալութեան ատենապետ Բարթող փաշա, հանրային երախտագիտական զգացումներուն թարգման հանդիսացած է, ուղղակի Պետերբուրգ ղրկուած ընդարձակ հեռագրով մը։ Ու այժմ, Ալեքսանդրիոյ հայ ժողովուրդը կը պատրաստուի հանդիսաւորապէս գոհաբանական աղօթք մատուցանել մօտերս եկեղեցիին մէջ, ու հայ ժողովրդին շնորհապարտ զգացումները յայտնել Աղէքսանդրիոյ ռուսական հիւպատոսարանին։

Առաջիկայ առթիւ մը հաւանօրէն առիթ կունենամ խօսել գաղափարական այն հայ հոսանքին վրա, որ սկսած է տարածվիլ արտասահմանի ու Թիւրքիոյ հայ ժողովրդին մէջ, այն օրէն, որ «Մշակ» աւետեց, թէ Կովկասը կրնայ վերստին «մի ձգողական ոյժ դառնալ» Թիւրքահպատակ հայոց համար։ Այդ օրէն ի վեր, Կովկաս դէպի հայերը յայտնուած բարեացակամութիւնը, Թիւրքիոյ հայերը դէպի ձեզի կը քաշէ։ Մանաւանդ ամսէն ի վեր «Շիրակ» ամսաթերթը իր քաղաքական ընդարձակ յօդուածներովը արտասահմանեան հայոց կը բացատրէ քաղաքական նոր փոփոխութիւնը, որուն աւետաւորը «Մշակ» եղաւ։ Աղէքսանդրիոյ հայոց «քաղաքական լեզերը»՝ Գ. Արմինիուս ալ, բազմակողմանի տեսութեամբ հօծ յօդուածներով, ժողովրդին հեղինակաւոր առաջնորդը կը հանդիսանայ ռուսասէր քաղաքականութեան մէջ, որմէն կակընկալուի Թիւրքիոյ հայոց վճռական բարեփոխումը։

—

Իրաւ է, թէ Բագուի և Շուշիի անհեղ դէպքերը կուզան սրտաբեկել ժողովուրդը. բայց ամեն ջանք ի գործ կը դրուի, որպէս զի այդ աղէտաւոր պատահարները չըլլան, թէ չարաչար մեկնութեանց տեղի տան, ինչպէս որ կը բաղձան չարամիտներ, կամ թեթևամիտներ։ Քաղաքացիներու միջև դժբախտ կռիւ մըն է, ինչպէս ուրիշ երկրներ ալ կրնան պատահիլ։

Այո՛, սրտերը թէև կը յուզուին, բայց միտքերն ալ չեն մոլորիր։ Այդ յուզմամբն է, որ պ. Արմինիուսի առաջարկութեամբ, Եգիպտոս հանգանակութեան ձեռնարկուեցաւ ի նպաստ Բագուի և Շուշիի դժբաղդ կործանեալներուն։ Ժողովրդի դասակարգը իր մասնակցութիւնը կունենայ այդ հանգանակութեան, որուն արդիւնքը պիտի ղրկուի օրը օրին Էջմիածին։

Բայց գործը աւելի կարևորութիւն ստանալու համար, Հանգանակիչ Մասնախումբ մըն ալ կազմուեցաւ, որուն նախագահութիւնը մատուցուեցաւ Բարթող փաշային՝ Թաղային խնամակալը։ Առատ արդիւնք մը կը յուսանք, ինչպէս և՝ Գահիրէի մասնակցութիւնն ալ յուսալի է։

Հետաքրքրական երևոյթ մը։ Ալէքսանդրիոյ կուսակցական պայքարները, որոնք ծայրայեղ զրգռման գագաթնակէտը հասած էին, մէկէնի մէկ հանդարտեցան։ Հայերը, պահ մը իրենց կռիւները մոռնալով, կուզեն մէկտեղ հրճուիլ Կովկասէն հասած ուրախ լուրերուն համար ու նաև մէկտեղ միաբանիլ, սրբելու համար հեռաբնակ եղբայրներու արցունքները։

***

«ՄՇԱԿԻ» ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐԸ

ՌՈՒՍԱՑ ԳՈՐԾԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆԻՑ

4 հոկտեմբերի

ՏՐՈՒԲՉԵՎՍԿ, 3 հոկտեմբերի։ Երէկ զեմստվոի ժողովը միաձայն որոշեց միանալ համազեմստվային ժողովի կայացրած վճռին Պետական Դումայի մասին։

ՄՈՍԿՎԱ, 3 հոկտ.։ Այս առաւօտ տեղ հասած իշխան Տրուբեցկոյի դագաղը անցկացրին եր ու շարք ուսանողների միջով։ Դիմաւորեցին ուսանողներ, պրոֆէսօրներ, հանգուցեալի եղբայրը, նահանգական ազնուականութեան պարագլուխը, փոխ-նահանգապետը, քաղաքի և զեմստվոի պատգամաւորներ, և պատգամաւորներ բարձր հաստատութիւններից՝ պսակներով։ Ծիսակատարութիւնից յետոյ, ուսանողները և պրոֆէսօրները ձեռքի վրա դուրս տարան դագաղը։ Ոչնից ուսանողները տանում էին 200-ից աւելի պսակներ։ Թափօրը մի վերստ երկարութիւն ունէր։ Կարգը պահում էին ուսանողները։ Ոստիկանութիւն չը կար։

ԼՈՆԴՈՆ, 3 հոկտ.։ Լօնդօնի գարեջրի ցուցահանդէսում առաջին անգամ ցուցադրված էին ռուսական շատ տեսակի խմիչքներ։ Ռուս-ճապօնական պատերազմից յետոյ, ռուսական օղիի պահանջն աճում է։

ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ։ Հոկտեմբերի 2-ին կայացաւ իշխան Տրուբեցկոյի դագաղի փոխադրութիւնը Նիկօլաեվսկի երկաթուղու կայարանը։ Կարգ պահպանելու և հնարաւոր անկարգութիւնների առաջն առնելու համար՝ խորոք միջոցներ էին ձեռք առնված։ Յուղարկաւորութեան թափօրին մասնակցում էին մի քանի հազար ուսանողներ, ուսանողուհիներ և բանւորներ։ Թափօրը շրջապատված էր ուսանողներով, որոնք կարգ էին պահում։ Թափօրի ետևից առանձնապէս հետևում էր ուսանողութեան և բանւորների ահագին հասարակութիւն։ Սուվօրօվի պրօսպէկտում այդ հասարակութիւնն սկսեց երգել «մարսէյլեզը». այդ ժամանակ մի անյայտ անձ դանակով թեթև վէրք հասցրեց ժանդարմական օֆիցէրներից մէկի ոտին։ Ոստիկանութեան և թափօրին մասնակցող ուսանողների պահանջով մարսէյլեզի երգեցողութիւնը դադարեց, բայց յետոյ վերսկսեց Զնամենսկի հրապարակի և պրօսպէկտի անկիւնում։ Երբ իշխան Տրուբեցկոյի դագաղը մտաւ կայարանի բակը, Զնամենսկի հրապարակում մնացած ամբոխից հնչեցին սուլոցներ և աղմուկ։ Նոյն ժամանակ մի անյայտ անձ ատրճանակ արձակեց, որ ոչ ոքի չը վնասեց։ Որովհետև ամբոխն այդտեղ սպառնական կերպարանք էր ընդունում, ձիաւոր ոստիկանութիւնը և ժանդարմները ցրեցին նրան. թէև ժանդարմները սրերը մերկացրին, բայց չը գործ ածեցին։ Իշխան Տրուբեցկոյի դագաղը ճանապարհելուց յետոյ՝ վերադարձող ամբոխը, մօտ 2000 հոգի, մարսէյլեզ երգելով՝ շարժվեց Նևսկի պրօսպէկտով։ Զնամենսկի հրապարակի անկիւնում նրա մի մասը ցրեց ոստիկանութիւնը,—այդ ժամանակ մի գօրօդօվօյի ձեռքին դանակով վէրք էին հասցրել. իսկ միւս մասը, որ ցուցական ձևով շարունակում էր իր թափօրը Նևսկի պրօսպէկտով՝ երգելով և փոքրիկ կարմիր դրօշակներ պարզած, հանդիպեց հրաւիրված ոստիկաններին և զօրքերին, որոնք նրան ցրեցին։ Ամբոխը ցրելու ժամանակ Կազանի տաճարի մօտ ոստիկանների և ձիաւոր ժանդարմների վրա քարեր, փայտեր, աւելներ և այլ իրեր էին շպրտում։ Ոստիկանական կամուրջի մօտ ժանդարմական օֆիցէրներից մէկի գլխին քարով խփեցին ամբոխի միջից։ Բացի դրանից, փայտերով և քարերով վիրաւորեցին 7 ժանդարմի։ Ցուցարարները խմբերով գնացին համալսարան, անցնելով Դվօրցօվի կամուրջով։ Համալսարանի մօտ ամբոխը հաւաքվեց, յեղափոխական երգեր սկսեց երգել և պահանջում էր բաց անել դռները։ Այդտեղ երևացին կարմիր դրօշակներ, սկսեցին սուլել և բղաւել մօտեցող ոստիկանական խմբի վրա. ձիաւոր գօրօդօվօյների վրա քարեր շպրտեցին։ Գօրօդօվօյներից երկուսի գլուխները պատռվեցին։ Ոստիկանութիւնն ստիպված եղաւ սրերը մերկացնել. ամբոխի մի մասը ցրիւ եկաւ, իսկ միւս մասը մտաւ համալսարան։ Անկարգութեան ժամանակ ամբոխից լուրջ կերպով չը վնասվեց ոչ ոք։ Կատարվում է քննութիւն։

4 հոկտեմբերի

ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ։ «Օրէնքների ժողովածուի» մէջ հրատարակված են Պօրտսմուտի հաստատված դաշնագրի բնագիրը և Օդեսսա քաղաքում և գաւառում պատերազմական դրութեան վերացման մասին վճիռը։

Հոկտեմբերի 4-ին լոյս տեսան միայն «Прав. Вест,», «Вѣдом.», «Градоначальства» և «Свѣтъ» լրագրները։

ՆԻԺՆԻ-ՆՈՎԳՈՐՈԴ, 3 հոկտ։ Գաւառական զեմստվօի ժողովը որոշեց Մօսկվայի համալսարանում ստիպենդիա հաստատել իշխ. Տրուբեցկօի անուան գիւղացիների զաւակների համար և գաւառում բաց անել դպրոց նրա անունով։ Քաղաքային դուման որոշեց Տրուբեցկոյի անունով ստիպենդիա հաստատել տեղական գիմնազիայում։

ՎԻԵՆՆԱ, 3 հոկտ։ Պաշտօնապէս հաղորդված է, որ Ֆէյէրվարին նորից նշանակված է մինիստր-նախագահ։

ԲԵՐԼԻՆ։ Թուրք կառավարութեան դիմադրութիւնները Մակեդօնիայում նոր զիջումներ անելու գործում կրօնական հիմքեր ունեն, որոնց վերացնել կարող է միայն շէյխ-ուլ-իսլամը. իսկ առանց նրա համաձայնութեան՝ սուլթանը կը զիջէ միայն ոյժի առաջ։

ՆՈՎՈՐԺԵՎ, 4 հոկտեմբերի։ Զեմստվօի ժողովը ճնշող մեծամասնութեամբ կարծիք յայտնեց գաւառում ընդհանուր պարտադիր ուսում մտցնելու օգտին և որոշեց բաց անել 120 նոր դպրոց 6 տարվայ ընթացքում, տարեկան 2000 րուբլի յատկացնելով այդ բանին։

ԿԻԵՎ, 3 հոկտ։ Որովհետև փորձեր եղան փողոցային ցոյցեր կատարելու, այդ պատճառով եռանդուն միջոցներ ձեռք առնվեցին կարգը պահպանելու և ցոյցերը զսպելու համար։

ՎԻԵՆՆԱ, 3 հոկտ։ Ֆէյէրվարին առևտրի մինիստրի և ֆինանսների մինիստրի օգնականի հետ միասին ընդունվեցին կայսրից։ Ինչպէս երևում է խորհրդակցութիւնը վերաբերում էր տնտեսական լուրջ հարցերի։

ՇԱՆԳՀԱՅ։ Պէկինից գերմանական աղբիւրով ստացված լուրերի համաձայն՝ չինական

շարժումը կառավարութեան դէմ ուժեղանում է։ Ցաւում մեզոնցից են ձեռք առնւում սաստ գիալցաւառական միջոցներ պաշտպանութեան համար։ Երեկ ներսում միջոցներ [illegible] նոյնպէս նախազգուշացրել են։

Խմբագիր՝ ԱԼԵՔՍԱՆԴՐ ՔԱԼԱՆԹԱՐ
Հրատարակիչներ՝ ԹԱԳՈՒՀԻ ՏԻԳՐԱՆԵԱՆ
ԽԱՉԱՏ ՄԵԼԻՔ-ԱԶԱՐԵԱՆ

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ՀԻՒԱՆԴԱՆՈՑ
ԲԺԻՇԿՆԵՐԻ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ
մշտական մահճակալներով։
Եվլիւովսկայա փողոց, 101, տելեֆոն 1026.
Հիւանդների ընդունելութիւն ամեն օր։
Մ. Ե. ԱՂԱԲԱԲԵԱՆ 11—12 ժ.—վիրաբուժական, կանանց և ներքին։
Ի. Ն. ԵՆԻԿՈԼՈՊՈՎ 11—12 ժ.—ներքին, ներքին հ.
Վ. Ն. ԴՄԻՏՐՈՎ—11—12 կ. կանանց հ. և մանկաբարձութիւն։
Ի. Ե. ԱՆԻՍԻՄԵԱՆ 12—1 ժ. կանանց հ. և մանկաբարձութիւն։
Դ. Հ. ԲԱՂԻՆՈՎԵԱՆ 12—1 ժ. ներքին և երեխայոց հ.
Մ. Գ. ԿՈՒՐՑԵՎ 1—2 ժ. վիրաբուժական հ.
Մ. Մ. ԷԼՋԻԲԵԱՆ 1—2 ժ. քթի, կոկորդի և ականջի հ.
Գ. Ա. ԲԵԶԵՐ—երեկոյեան և ներքին հ.
Հիւանդանոցում բժիշկ է նշանակում, կատարւում միջնակուլիական, բակտերիոլոգիական և քիմիական հետազօտութիւններ, նոյնպէս և ծաղկաքաղաքութիւն և ստնտուներ (КОРМИЛИЦА) ընտրութիւն։ Բժշկական խորհրդի համար վճար 50 կոպ.։ Օպերացիայի և հասարակօրեն վճարը ըստ համաձայնութեան։ Պերեգրենի հիւանդների ընդունելութիւնը բաղկացած է ընդհանուր սենեակներից և առանձին նոմերներից։
(ս. ա. կ.) 9—100

Բ Ժ Շ Կ Ա Պ Ե Տ
Բ. Նաւասարդեան
Վերադարձաւ և առանձնացել էր «ԱՌԱՋԻՆ Մ. ՀԻՒԱՆԴԱՆՈՑԸ», վերակոց բժշկական գործունէութիւնը։
3—20

ԲԺԻՇԿ Ա. ՄԽԻԹԱՐԵԱՆՑ
Վերադարձաւ արտասահմանից վերսկսեց հիւանդների ընդունելութիւնը նոր բնակարանում մասնագիտութեամբ սիֆիլիս, մաշկային, վեներական և մորթու հիւանդութիւններ. ամեն օր առաւ. 12—2 և 6—8 երեկ. Սոլոլակ, անկիւն Բեբուտովսկի և Գոգոլեվսկի փողոցի № 33/15 տուն Միրզոյեանցի (նախկին օրինագոյց III գիմնազիայի տունը)։ (ա. օ.) 3—100

Բ Ժ Ի Շ Կ
Լեւոն Օհանջանեան
Մասնագէտ սիֆիլիս, վեներական, սիֆիլիսի և կաշւի հիւանդութիւնների։ Ընդունում է առաւօտեան 9-ից մինչև 11 ժամը, երեկոյեան 6—9 ժամ։ Կանանց և երեխաների համար 11—12 ժ.։ Հասցէն անկիւն Գոլովինսկի պրոսպեկտի և Կոջեւսկայա փողոցի, տուն Թամամշեանի։ Մուտքը Կոջեւսկայա փողոցից № 2. (ա. օ.) 36—300

ԲԺՇԿԱՊԵՏ Մ. ՄՈՒՐԱԴԵԱՆ
Ընդունում է ամեն օր
Ծախսերը ըստ համաձայնութեան կլինիկայի

Վերսկսեց ընդունելութիւնը յատկապէս միզասեռական, սիֆիլիսի և կաշւի հիւանդութիւնների առնչութեամբ։ Ընդունում է ամեն օր՝ 10—11 ժամին առաւօտեան և 5—7 ժամին երեկոյեան։ Բոլշեւսկայա փող. № 1, «Կովկասի կոմանդ» դիմաց. տելեֆոն № 11. (ա. օ.) 3—20

Ա Տ Ա Մ Ն Ա Բ Ո Յ Ժ
Ս. Գ. Տէր-Կապաչեանց
Ընդունում է հիւանդներին ամեն օր առաւօտեան ժամը 9—2 և երեկոյեան ժամը 3—6, Երևանեան հրապարակ, տուն Արղութեան, քեռամեան Լուսանկարչի բնակարան։

Մի հայ վարժուհի, որը երկար տարիներ վարել է հայոց եկեղեցական-ծխական դպրոցներում ուսուցչուհու պաշտօն, ցանկանում է մի որ և է ծխական դպրոցում պաշտօն ստանալ հետեւեալ առարկաներից. հայոց լեզու, Քաղաքաբերութիւն, հայոց վերելակություն, ձեռագործութիւն, Ծանօթանալու համար դիմել հետեւեալ հասցէով, Տէր-Գրիգորեանին. 2—2

Հարկաւոր են
Մայկոպի հայոց եկեղեցական ծխական (մի դասեան երկսեռ) ուսումնարանի համար մի ուսուցիչ (Ռեալական գերազանցութեամբ) հայոց լեզուի և եկեղեցական քառաձայն խմբի կառավարման և դասավանդութեան համար և ուսուցչուհի (ձեռնարկութեամբ) ուսուցչ լեզուի և Թուաբանութեան համար, որը պէտք է անպայման ծանօթ լինի հայոց լեզուին։ Պայմանների համար դիմել։ г. Майкопъ. (Куб. Об.) Араму Шаповаляну.
4—6

ԹԻՖԼԻՍԻ ԱՐՏԻՍՏԱԿԱՆ ԹԱՏՐՈՆ
Կայսերական Թատրոնների արտիստ Լ. Ծոնտոյի անտրեպրիզ
Այսօր, չորեքշաբթի, հոկտեմբերի 5-ին, կը ներկայացվի
Ք Ի Ն Օ Վ Կ Ա
օպերա 5 գործ. երաժ. Հալէվի Թարգմ. Ամէլի. մասնակցում են տ. տ. Դուբրովսկայա, Նիկիտինսկայա և Կարպովա, պ. պ. Դաւիդով, Կարելին, Դշեկուլ, Վոլսկի, Դանիլենկին, Ֆիլիպպով և Շէյին։
Փարիզը կը դնէ բալէտմէյստեր պ. Բելկեվի։
Սկիզբը երեկոյեան ժամը 8-ին
Վաղը, հինգշաբթի, հոկտեմբերի 6-ին, կը ներկայացվի «ՌՈՒՍԱԼԿԱ» օպերա 5 գործ. երաժ. Դարգոմիժսկու։
Շաբաթ, 8 հոկտ. «ՏԱԼԻ» ներկայացում ՍԷՄ ... օպերա ԲուՐենդեյէրի։
Տոմսակները ծախվում են։

Մոզդոկ ս. Գէորգ եկեղեցու ծխական ծխական հոգաբարձութիւնը սրտով յայտնում է որ
Մ. ԳԱՅԻԱՆԵԱՆ ՕՐԻՈՐԴՅԻ ԴՊՐՈՑԸ
վերաբացվում է, առ այժմ I, II և III բաժանմունքներով։ Ուսման վճար որոշված է տարեկան 20 ռ., վճարելիք կիսամեակներով 10-ական ռ.։ Աշակերտուհիներ ընդունելու խնդիրքները (ծննդեան և ծաղկէ վկայականներով միասին) մատուցվում են հոգաբարձութեան անդամ պ. Ա. Արապաւեանցին։ Մոզոկ գալու շենքում մէջ ամեն օր, ժամ 12—2-ին։ Ուսման սկզբի մասին կը ծանուցվի առանձին։ (ու. կ.) 1—3

Պահանջեցէք ամեն տեղ «ՕԴՕԲՐԻՆ»
Միայն Միխաիլ Լեբեդևի
«Этикетъ утвержденъ прав.» մակագրութիւնով

Գլխաւոր պահեստատեղին գեղագործական ապրանքների վաճառման Կովկասեան ընկերութեան մէջ—Թիֆլիս, Բագու, Բաթում։
10, 20, 30, 29—36

Կենտրոնական
գրավաճառանոցում, Թիֆլիսում, վաճառվում են հետեւեալ գրքերը։
Աստղեր. Մարտի, ողբերգութիւն 5 արար. գ. 30 կ. ձ. ծ. 13 կ.։ Շինոց, պատկեր, 30 կ. ձ. ծ. 13 կ.։ Թուլուսաշինգներ, պատկեր, 10 կ. ձ. ծ. 11 կ.։ Ժամանակներ, 30 կ. ձ. ծ. 13 կ.։ Բէբաւա Առաքելը, 25 կ. ձ. ծ. 11 կ.։ Քսա-Եղիկ, վէպ, 30 կ. ձ. ծ. 13 կ.։ Շուշան, օպերա 3 արար. 1 ր. ձ. ծ. 20 կ.։ Երկիրէ ժողովածու, հ. ա. 1 ր. ձ. ծ. 20 կ., բ. հատոր 1 ր. ձ. ծ. 20 կ., գ. հատոր 1 ր. ձ. ծ. 20 կ., ե. հատոր 1 ր. ձ. ծ. 20 կ., զ. հատոր 1 ր. ձ. ծ. 20 կ.։ Անև Կարգայեան, 1 ր. ձ. ծ. 25 կ.։
Միանուագ բոլոր գրքերը պահանջողները Թիֆլիսում սատանում են 10% զեղչ, իսկ օտար-քաղաքացիները ձ. ծ. չեն վճարում. վերջիններս պէտք է գինը կանխիկ ուղարկեն (կ) 9—10

Գ. ԵԱ. ԱԽՍԼՈՒԴՈՎԵԱՆՆԵՐԻ
ԱՅԳԵԳՈՐԾԱԿԱՆ ՀԱՍՏԱՏՈՒԹԻՒՆԸ
Ծախում է պտղատու ծառեր արտասահմանեան, ռուսական և կովկասեան տեսակներ։ Հասցեն ст. Скра З. Ж. Д. Авсаркисову. Կատալոգն ուղարկվում է ձրի։ (կ.) 3—5

Մի հայ երիտասարդ, որ տասը տարուց է վեր ծառայել է գործարանական գրասենեակում՝ Մոսկվայում՝ հաշւապահի պաշտօն է որոնում Հասցեն. Թիֆլիս, պոստատուն. «Մշակ» № 951 առաջարկը ներկայացնողին։ (5) 2—2

Լ Ե Օ
ՄԵԼԻՔԻ ԱՂՋԻԿԸ
Պատմական վէպ
ԳԻՆԸ 1 ՌՈՒԲԼԻ 50 ԿՈՊԵԿ։
Ծախվում է 1) հեղինակի մօտ, «Մշակի» խմբագրատանը, 2) Թիֆլիսի գրավաճառանոցներում։
Գրավաճառները և գումարով փոխողները վերցում կը ստանան, եթէ դիմեն ուղղակի հեղինակին։

Հայոց դրամատիկական ընկերութեան վարչութիւնը
պատիւ ունի յայտնելու ընկերութեան մեծարգոյ անդամներին, որ կիրակի, հոկտեմբերի 9-ին, առաւօտեան ժամը 11-ին, Արտիստական Թատրոնի դահլիճում նշանակված է ընդհանուր ժողով։
Զբաղմունքի առարկաներն են։ 1) 1904/5 թ. հաշւի քննութիւնը։ 2) Վերստուգող յանձնաժողովի զեկուցումը։ 3) Վարչութեան 3 անդամների (Ներսէս Բարսեղյան և ... [illegible] Բուդաղեան, Տ. Ցովհաննիսեան և Ալ. Ծատուրեան փոխարէն) և 3 փոխանդամների ընտրութիւնը։ 4) Վերստուգող յանձնաժողովի 3 անդամների և 2 փոխանդամների ընտրութիւնը։ 5) Սրցանակաբաշխութեան 5 անդամների և 2 փոխանդամների ընտրութիւնը։
(կ. ա.) 1—3

20 ՌՈՒԲԼՈՎ
յանձն ենք առնում Ռուսաստանից, Անգլիայից կամ Հոլլանդից
Հարաւային Ամերիկա
Տեղափոխել ամեն տեսակ Թղով երկրագործներ։ Ով որ ցանկանում է օգտվել այս հաղորդագրութիւնից և ոչ մի պարտականութիւն չը կրող գեղարսւեստ, Թող բարեհաճի դիմել հետեւեալ հասցէով.
ATLANTIC EXPRESS
12, Duke Street, Aldgate
LONDON E. C.
Երկրի, կլիմայի, աշխատանքի պայմանների և այլն տեղեկագրութիւնը, պատասխանելու հետ ուղարկում ենք։

1866. Մոսկվա 1870. Ս.-Պետեր. 1882. Մոսկվա 1896. Նիժնի-Նովգ.
ԿՐԿՆԱԿՕՇԻԿՆԵՐԻ
եւ ուրիշ ռետինէ գործուածքների համար
ԲԱՐՁՐԱԳՈՅՆ պարգեւի
(GRAND-PRIX)
ՊԱՐԻԶԻ ՑՈՒՑԱՀԱՆԴԻՍՈՒՄ
արժանացաւ Ռուսաստանի համար
ՄԻՄԻԱՅՆ
ՌԵՏԻՆԵՂԷՆՆԵՐԻ
ԱՐԴԻՒՆԱԳՈՐԾՈՒԹԵԱՆ
ՌՈՒՍ-ԱՄԵՐԻԿԱԿԱՆ
ընկերութիւնը Ս. Պետերբուրգում որ հիմնված է 1860 թւին։
Խնդրում է ուշադրութիւն կրկնակօշիկ գնած ժամանակ ուշք դարձնել նրբանի դրօշմանիշի վրա, մանաւանդ ընկերութեան հիմնարկութեան թւականի վրա— „1860" և С.-ПЕТЕРБУРГЪ բառի վրա՝ կարմիր եռանկիւնու մէջը (գործարանի դրօշմանիշը)։
Մեծ քանակութեամբ վաճառում է
„ՆԷՕՊՕԼԴ ՆԷՑՇԷԼԼԷՐԻ"
Առեւտրական Տունը
Ս. Պետերբուրգում, Մոսկվայում, Րիգայում, Օդեսսայում, Եկատերինոսլավում, Ռոստովում (Դոնիվրա), Խարկովում, Իրկուտսկում, Տաշկենդում և
ԹԻՖԼԻՍՈՒՄ։
70—80